

Nikita Chrusjtjov

Det stora fosterländska kriget

Chrusjtjov minns kapitel 6

Detta är Chrusjtjovs redogörelse för kriget mot Nazityskland under åren 1941-45. Som vanligt är det en partsinlaga där Chrusjtjov undviker att ta upp vissa känsliga ämnen, t ex den s k *Katynmassakern*. Denna och flera andra frågor tas upp i de avslutande lästipsen.

Inledningen av världskriget – innan det nazityska angreppet på Sovjetunionen (i juni 1941), bl a Finska vinterkriget, behandlas i *Chrusjtjov minns* kapitel 6, [Förspel till kriget](#).

Den *kursiverade* avsnittsinledningarna nedan är skrivna av den brittiska sovjetologen Edward Crankshaw (inte Chrusjtjov)

Tillägg av undertecknad anges inom []

MF

Innehållsförteckning

De mörkaste stunderna	1
Katastrofen vid Charkov	10
Stalingrad	14
General Malinovskij	20
Kamrat Ulbricht kommer på besök	23
Kursk	25
Seger	27
Stalin och de allierade	31
Lästips	35

De mörkaste stunderna

Chrusjtjovs berättelse om krigsåren innehåller visserligen många avslöjande anekdoter och närbilder av höga staber i aktion men är i det stora hela impressionistisk. Hans huvudsyfte är tydligen att visa upp Stalins otillräcklighet som överbefälhavare och att skildra sig själv som mannen på platsen, vilken där samarbetade med truppcheferna, medan hans kolleger i Moskva såg genom fingrarna med att partiapparatusens koryféer drog de kämpande generalerna vid näsan, försvårade deras kamp, intrigerade mot dem och ströp deras tillförsel. Chrusjtjov tillhörde naturligtvis själv partiapparatusens högsta skikt; men med sin praktiskt anlagda natur och sin lidelse för att få saker och ting uträttade tycks han snart ha funnit sig mycket bättre till rätta med krigarkastens män än med sina kolleger i Moskva, NKVD-generalerna och de andra politiska rådgivarna; han tycks ha tagit de förras parti gentemot Kreml. Säkert är att han under större delen av kriget luktade mycket mera kruttrök än någon annan politbyråmedlem med undantag för Zjdanov i Leningrad. När tyskarna ryckte in i Ukraina förvandlades Chrusjtjov helt plötsligt från högste härskare närmast under Stalin över detta rika land, Sovjetunionens kornbod och viktigaste industriområde, till politbyråns representant vid frontstaberna. Mycket snart krossades ifrågavarande front i atomer, och Chrusjtjov fick utstå nesan att se sin stora provins genomkorsas av tyska pansartrupper. Att det gick så berodde väsentligen på att Vorosjilovs förtrogne, marskalk Budjonnyj, en nästan ofattbart inkompetent relik från inbördeskriget, ledde en miljon man till en alldeles onödig katastrof, vilken medförde förlusten av Kiev och Charkov. Chrusjtjovs vittnesbörd och kommentarer ger livfulla glimtar av den förvirring, nesa och heroism som fyllde detta första skede, då tyskarna i väldiga kniptångsrörelser sopade bort hela arméer, närmade sig Leningrad och Moskva, översvämmande Ukraina — och då Stalin var nära att bryta samman.

Under de år då jag innehade en hög post inom regeringen som centralkommitténs förste sekreterare och ministerrådets ordförande, varnade jag ofta våra militärer och påpekade att det var skäl att iakttäta stor försiktighet om de beslöt att skriva sina memoarer från kriget. Jag har alltid funnit att man inte kan vänta sig en objektiv analys av ett slag av någon som själv har deltagit i det. Jag tror emellertid att jag, i min egenskap av medlem av militära rådet och politbyråns representant vid olika frontavsnitt under kriget, kan belysa vad som hände under ett antal nyckeloperationer.

Låt mig förklara hur inledningsskedet av kriget såg ut från min synpunkt sett, och låt mig också skildra de roller som spelades av vissa generaler och regeringsmedlemmar med vilka jag hade att göra.

Jag befann mig i Moskva strax innan kriget bröt ut. Jag blev kvarhållen där för en längre tid, och satt helt enkelt där utan någonting att göra. Stalin sade gång på gång åt mig: ”Varför har ni så brått att återvända till Ukraina? Ge dem en chans att klara sig en tid där nere i Kiev utan er. Ni behöver inte resa ännu.” Jag fattade inte varför jag skulle hänga sysslolös kvar i Moskva. Av Stalin hade jag för visso ingenting att lära mig. Det blev bara den ena middagen efter den andra. De här middagarna hade redan börjat äckla mig. De gav mig en möjlighet att iakttäta Stalin på nära håll, och jag gillade inte vad jag såg. Han hade uppenbarligen förlorat hela sin förtröstan på vår armés förmåga att kämpa. Det var som om han i förtvivlan hade sträckt upp händerna och givit upp efter det att Hitler hade krossat Frankrike och ockuperat Paris. Som jag redan har sagt, var jag hos Stalin när han fick nyheten om Frankrikes kapitulation. Han tog emot den med några saftiga ryska svordomar och sade att nu var nog Hitler säker på att kunna slå in skallen på oss.¹

¹ Detta bekräftas av andra skildringar av Stalins uppförande strax före krigsutbrottet. Se framför allt *Leningrads 900 dagar* av E. Harrison Salisbury.

Jag kände mig inte alls uppmuntrad av att höra honom uttrycka sig på det viset. Gång på gång bad jag honom om tillstånd att återvända till Kiev. Till slut sade jag rakt på sak: ”Kamrat Stalin, kriget kan nu bryta ut i vilket ögonblick som helst, och det skulle vara mycket pinsamt om vi befann oss här i Moskva eller på resa när det börjar. Det är nog bäst att jag ger mig iväg nu genast och återvänder till Kiev.”

”Ja, jag tror att ni har rätt. Det är faktiskt bäst att ni reser.” Hans svar bekräftade mina misstankar att han i själva verket inte hade haft en aning om varför han höll mig kvar i Moskva. Han visste att min rätta plats var i Kiev. Han hade hållit mig hos sig helt enkelt för att han behövde sällskap, framför allt när han var rädd. Han stod inte ut med att vara ensam.

Följande morgon återvände jag till Kiev och begav mig raka vägen till den ukrainska centralkommitténs ämbetsbyggnad för att få de senaste nyheterna. Den kvällen gick jag hem. Klockan tio eller elva den kvällen fick jag ett samtal från högkvarteret som uppmanade mig att komma tillbaka till centralkommittén för att läsa en depesch som nyss hade kommit från Moskva. Ett följebrev meddelade att jag i min egenskap av det ukrainska partiets förste sekreterare personligen borde bekanta mig med innehållet i depeschen. Jag begav mig till centralkommitténs lokaler och fann att meddelandet från Moskva gav anledning till betydande oro. Det var en uppmaning till oss att hålla oss beredda för krig inom de närmaste dagarna eller till och med timmarna.

Sedan fick vi ett samtal från vår stridsledningsplats i Tarnopol² som meddelade att en soldat just hade deserterat från de tyska linjerna till vår sida. Han påstod att tyskarna skulle angripa Sovjetunionen följande morgon klockan tre. Detta meddelande tycktes bekräfta depeschen från Moskva. Vi förhörde den tyske soldaten ingående, och allt vad han hade att säga verkade förnuftigt. När vi frågade hur han visste att tyskarna skulle anfälla följande dag, sade han att man i hans och andra förband hade delat ut tre dagars proviant. Och varför skulle anfallet börja klockan tre på morgonen? Därför, förklarade han, att tyskarna alltid anföll tidigt på morgonen. Han sade att han hade deserterat därför att han var kommunist, antifascist och motståndare till Hitlers militära äventyrspolitik. Vi var benägna att tro honom.

I stället för att återvända hem den kvällen väntade jag till klockan tre för att se vad som skulle hända. Och mycket riktigt, strax före gryningen fick vi meddelande om att det tyska artilleriet hade öppnat eld. När fienden inledde sin invasion fick vi först order från Moskva att inte besvara elden. Våra ledare utfärdade denna egendomliga order därför att de trodde att artillerielden möjligen var en provokation av någon tysk befälhavare i fält som handlade oberoende av Hitler. Eller med andra ord, Stalin var så rädd för kriget att han till och med när tyskarna försökte ta oss med överrumpling och sopa undan vårt motstånd intalade sig själv att Hitler skulle hålla ord och låta bli att angripa oss.³

Men några timmar senare mötte våra trupper de tyska inkräktarna i strid och slog tillbaka det första anfallet. När det dagades fick vi ett meddelande från militärdistriktets stab att tyska plan närmade sig Kiev. Snart var de över staden och bombade flygfältet. Eldsvådor bröt ut i hangarerna, men lyckligtvis fanns det just då inga plan i dem. Alla våra plan var koncentrerade längs gränserna under kamouflagenät. Vårt flyg, våra stridsvagnar, vårt artilleri och våra ammunitionsdepåer blev i det stora hela oskadda av fiendens första slag.

Läget utvecklades snabbt till det sämre, framförallt därför att vi inte just fick någon hjälp från Moskva. Kort efter krigsutbrottet, under den tyska framryckningen mot Kiev, svepte en mäktig våg av patriotism över befolkningen. Arbetarna från ”Leninmetallverken” och andra fabriker kring Kiev kom i stora skaror till centralkommittén för att be om gevär så att de kunde delta i kampen mot inkräktarna. Jag ringde till Moskva för att ordna med leveranser av

² Tarnopol, öster om Lwów, hade Sovjetunionen förvärvat i samband med ockupationen av östra Polen.

³ Stalin var faktiskt under de första krigsveckorna oförmögen till all praktisk verksamhet.

vapen med vilka vi skulle beväpna de medborgare som ville bege sig till fronten för att stöda Röda armén. Den enda person jag fick tag på var Malenkov.

”Tala om för mig var jag ska få tag på gevär”, sade jag. ”Vi har fabriksarbetare här som vill ansluta sig till Röda armén för att kämpa mot tyskarna men vi har ingenting att beväpna dem med.”

”Lika gott att ni ger upp alla tankar på att få gevär från oss. De civila försvarsorganisationernas gevär är redan skickade till Leningrad.”

”Vad ska vi i så fall slåss med?”

”Jag vet inte — pikar, sablar, hemmagjorda vapen, vad ni kan tillverka i era egna fabriker.”

”Ni menar alltså att vi ska slåss mot stridsvagnar med spjut?”

”Ni får klara er bäst ni kan. Ni kan göra brännflaskor med bensin eller fotogen och slänga dem på stridsvagnarna.”

Ni kan föreställa er min bestörtning och harm när jag hörde Malenkov tala på det viset. Här stod vi och försökte hejda en invasion utan gevär och kulsprutor, för att inte tala om artilleri och mekaniserad utrustning! Jag vågade inte avslöja för någon vad Malenkov hade sagt. Vem vet vilken reaktionen hade blivit. Och minst av allt kunde jag upplysa folket om hur svår situationen verkligen var. Men folket måste på egen hand ha räknat ut hur sorgligt bristfälligt rustade vi var. Och varför var vi så dåligt beväpnade? Till följd av självbelåtenhet inom försvarskommissariatet och demoralisering och defaitism inom ledarskiktet. Dessa faktorer hade hindrat oss från att bygga ut vår ammunitionsindustri och befästa våra gränser. Och nu var det för sent.

Tyskarna ryckte snabbt fram i Ukraina, Vitryssland och Ryska rådsrepubliken. Deras ockupation av Ukraina berövade oss vår kornbod och våra viktigaste gruvdistrikt. Vi förlorade den europeiska delen av Sovjetunionen där vår industri var koncentrerad. En stor del av vår motorfordonsproduktion föll i fiendens händer när tyskarna ryckte in i industriområdet kring Moskva. Moskva och Leningrad var våra politiska, militära och teknologiska hjärncentra, och 1941 var Leningrad belägrat. Vi förlorade också Rostov, Voronezj, Stalingrad och norra Kaukasus.

Vi blev tvungna att evakuera vår industri. Vårt folk, framför allt våra ingenjörer och tekniker, åtog sig den jättelika uppgiften att flytta vår industriella utrustning utom räckhåll för fienden så att vi kunde fortsätta med produktionen av stridsvagnar, artilleri, mekaniserad materiel, gevär, kulsprutor, minor, och så vidare. Detta erfordrade övermänskliga ansträngningar och totalt samarbete. Men när allt kom omkring lönade sig evakueringen av vår industri, och den gjorde det möjligt för vår armé att driva ut fienden ur vårt land.

Så snart kriget hade brutit ut, hade jag många hetsiga meningsutbyten med Stalin. Fast han utan svårighet hade kunnat förintna mig med både eld och vatten, försökte jag halsstarrigt att omvända honom till mina synpunkter. Ibland lyckades jag. Jag upptäckte att om jag inte gav efter för honom, kunde det hända att han till slut insåg att jag hade rätt. Emellertid var det alltid mycket svårt att övertyga honom — och mycket farligt.

Efter det framgångsrika genomförandet av vår operation utanför Moskva, i vilken vi — det vill säga Sydvästfronten — hade deltagit, kallades jag till Moskva för att rådgöra med Stalin. Jag fann mig stå inför en helt ny människa. Han var alls inte densamma som han hade varit i början av kriget. Han hade tagit sig samman, rätat upp sig, och han handlade som en verklig soldat. Han hade också börjat tänka på sig själv som den store militäre strategen, vilket gjorde det svårare än någonsin att diskutera med honom. Han visade i rikt mått den starka vilja och den beslutsamhet som kännetecknar en heroisk ledare. Men jag visste vad för ett slags hjälte han var. Jag hade sett honom när han var paralyserad av sin skräck för Hitler, som en kanin

inför en boarm. Och min uppfattning om honom hade inte förändrats sedan dess. Under den första delen av kriget, när allt gick dåligt för oss, hade jag inte undgått att märka att Stalins underskrift inte förekom på ett endaste dokument, en endaste order. ”Överkommandot”, ”Generalstaben” eller någon liknande term användes, men aldrig hans namn. I det avseendet blev det heller ingen ändring sedan vi hade slagit tyskarna tillbaka utanför Moskva och Stalin började återvinna sitt självförtroende. Direktiven från honom fortsatte att komma utan hans underskrift. Ibland utfärdades de under hans titel, ”Överbefälhavaren”, men aldrig i hans namn. Och det var ingen tillfällighet. Ingenting som Stalin gjorde, gjordes av en tillfällighet. Alla handlingar var medvetna och noga beräknade. Varje åtgärd han vidtog, till det bättre eller till det sämre, var omsorgsfullt beräknad.

Här har vi ett annat exempel på Stalins vägran att acceptera det direkta ansvaret för vad som hände vid fronten. Många av våra generaler som togs till fånga under den tyska framryckningen förklarades på Stalins order som förrädare och deras familjer skickades till Sibirien. Jag minns att detta förfaringssätt bland annat tillämpades på Muzytjenko och Ponedelin och deras familjer, och likaså på Potapov. Först efter Stalins död fick dessa människor tillstånd att återvända. Muzytjenko, Ponedelin och Potapov fick befattningar i sovjetarmén när de återvände från fånglägren, och de blev följaktligen rehabiliterade. Kort sagt, Stalin behandlade sina generaler mycket illa.⁴

Behandlingen av meniga soldater och yngre officerare var inte på något vis bättre. Jag minns att vi hade en officer vid namn Gordov som allmänt prisades för sin skicklighet, sin energi och sitt mod. Han var en småväxt man men det hindrade honom inte från att regelbundet piska sina officerare och sina män. Senare kom jag underfund med att Andrej Ivanovitj Jeremenko en gång hade slagit en medlem av sitt militära råd. Det var fullt acceptabelt, ja, man väntade sig till och med att det skulle gå så till, att en befälhavare disciplinerade sina underlydande med knytnävarna.⁵ När en befälhavare rapporterade till Stalin om inkompetens eller begångna misstag, brukade Stalin fråga: ”Slog ni honom på käften? Om han gör något liknande igen, ska ni slå honom på käften.”

En annan sak som bekymrade mig med Stalin var hans beroende av tjekan för den militära underrättelsetjänsten. På det hela taget var de tjekister som åtnjöt Stalins förtroende en skara rätt ömkliga personer. Ta till exempel Sergienko. Han tjänstgjorde vid den centrala statssäkerhetsförvaltningen i Moskva. Han var en listig person. Jag lärde mig också av egna erfarenheter att han dessutom var ohederlig och falsk. Det skedde så här: I början av kriget när allt gick dåligt för oss, hade distriktschefen och jag inget annat val än att evakuera vårt högkvarter från Kiev till Brovaro. Plötsligt fick jag ett telegram från Stalin i vilket han helt utan berättigande anklagade mig för feighet och hotade att vidta åtgärder mot mig. Han anklagade mig för att planera att överlämna Kiev åt fienden. Det var en smutsig lögn. Jag var övertygad om att ingen annan än den notoriske skurken Sergienko kunde ha inbillat Stalin något sådant. Jag visste att Stalin ansåg tjekisterna stå över allt klander och att han trodde allt som de matade i honom. Vid den tidpunkten befann sig Sergienko bakom de tyska linjerna. När tyskarna inneslöt Kiev, förblev han bakom fiendens front och slank igenom, förklädd till bonde.

Efter denna incident betraktade jag alltid Sergienko med den största misstro. Jag visste att han

⁴ De tre nämnda generalerna var chefer för mekaniserade kårer. Generalmajoren av stridsvagnstrupperna M. I. Potapov, generallöjtnant I. N. Muzytjenko och general. major P. G. Ponedelin förde förband vilka hörde till dem som fick utstå hela tyngden i von Kleists och von Reichenaus pansaranfall. De kämpade väl, men splittrades under av Kirponos beordrade meningslösa motanfall. Stalins behandling av tillfångatagna officerares familjer är karaktäristisk.

⁵ Karaktäristiskt var också de äldre officerarnas sätt att använda fysiskt våld, ända till arkebusering på stället, mot yngre officerare som på något vis hade förbrutit sig, framför allt under de allra första dagarna av kriget då Stalins bödlar, Vorosjilov och Berija, fortfarande hade höga befäl. Också Zjukov var rätt brutal. Senare, när armén hade hämtat sig från utrensningarna, blev en allt större del av de högre befälhavarna dugliga och krigsvana män som utvecklade sina egna, mera civiliserade traditioner.

var kapabel till vilket förtal som helst så länge det kunde få honom själv att framstå som en hjälte, helt oberoende av om det skedde på någon annans bekostnad.⁶ Men historien har frukänt mig från Sergienkos illvilliga anklagelse för att ha planerat att låta Kiev kapitulera. Vi tillfogade fienden svåra förluster och slog tillbaka deras försök till ett frontalanfall. Kiev föll, inte för att staden övergavs av de trupper som försvarade den utan till följd av den kniptångs-rörelse som tyskarna utförde från norr och söder i trakterna av Gomel och Krementjug.

En av de mest föraktliga gestalterna som omgav Stalin under kriget var Sjtjerbakov.⁷ Han var rent ut sagt en giftorm. Jag hörde en gång att när Gorkij var ordförande i författarföreningen, fick han Sjtjerbakov som sekreterare för ideologiska frågor, så att Gorkij själv kunde ägna sig åt de organisatoriska problemen. Gorkij hörde emellertid inte till dem som Sjtjerbakov kunde dirigera efter behag, och det slutade med att Sjtjerbakov blev förflyttad på Gorkijs begäran.

En episod var karaktäristisk för både Sjtjerbakov och Stalin. Den inträffade 1943. Alexandr Petrovitj Dovzjenko — en framstående filmregissör och lysande journalist — hade skrivit ett scenario med titeln ”Ukraina i lågor”. Många av scenerna grundade sig på artiklar som han hade skrivit och som blottade Röda arméns svagheter. Dovzjenko, som hade ett skarpt intellekt och en skarp penna, var speciellt kritisk mot dem som bar ansvaret för arméns bristfälliga beredskap strax före kriget. Han skickade scenariot till centralkommittén, där Malenkov och några andra av kamraterna läste det. Under en av mina resor till Moskva frågade Stalin om jag hade läst det. Ja, svarade jag, det hade jag. I själva verket hade jag inte satt mig ner och läst det, men Dovzjenko själv hade läst upp det för mig under den tyska offensiven i juli 1943. Naturligtvis hade tre fjärdedelar av min uppmärksamhet tagits i anspråk av det tyska anfallet och jag hade inte förmått koncentrera mig på Dovzjenkos verk. Jag förklarade detta för Stalin. Han sade att jag försökte undandra mig mitt ansvar för vad som hade hänt och satte i gång med en nedgörande kritik av Dovzjenko, han kritiserade honom ända in på bara kroppen, beskyllde honom för ukrainsk nationalism och en mängd andra svåra synder. På den tiden var det på modet att beskylla ukrainarna för nationalism, helt oberoende av om det fanns några verkliga skäl för det. Det var någonting som hade börjat under Kaganovitjs ämbets-tid i Ukraina. Han hade för vana att säga att alla ukrainare var potentiella nationalisterna — vilket naturligtvis är rena dumheterna.

Hur som helst sammankallade Stalin ett möte för att diskutera Dovzjenkos scenario. Sjtjerbakov lade fram fallet för de församlade. Han gjorde uppenbarligen sitt bästa för att underblåsa Stalins missnöje med Dovzjenko genom att understryka beskyllningen att scenariot var extremt nationalistiskt. Malenkov satt tyst under hela denna diskussion trots att han redan hade gett scenariot sin välsignelse.

Stalin lät emellertid inte saken förbli vid detta. Han bad mig sammankalla ett möte med de ukrainska parti- och regeringsledarna, däribland också de av centralkommitténs sekreterare som hade hand om propagandan. Han bad oss göra i ordning en självkritisk resolution beträffande det otillfredsställande tillståndet på den ideologiska fronten i Ukraina. Därpå kallade han fram Dovzjenko själv och läxade upp honom ordentligt. Sedan lades Dovzjenko som aktiv konstnär på is för en längre tid.

⁶ Man vet inte mycket om denne Sergienko. Han tycks ha varit en Mechlis i mindre skala, vilket förutsätter den lägsta tänkbara formen av liv. På den tiden var centraldirektoratet för statssäkerheten en avdelning under NKVD, med Berija som folkkommissarie i högsta ledningen. Hans handlingssätt som det här beskrivs var karaktäristiskt för hela uppsättningen av polisgeneraler och politiska kommissarier inom armén

⁷ A. S. Sjtjerbakov, medlem av politbyrån, en ledande gestalt inom partiet i Moskva och chef för de väpnade styrkornas politiska direktorat (eller med andra ord högste politiske kommissarie). Fet och pussig, falsk och alkoholiserad, stod han Stalin mycket nära, och under kriget var det många i Ryssland som trodde att han var Stalins mest sannolike efterträdare. Om han hade några försonande drag, har de ännu inte kommit i dagen. Han dog 1945. Han var en av dem som sades ha blivit förgiftade av Kreml-läkarna i den helt uppdyktade läkarkonspirationen 1953. Han kan mycket väl ha blivit förgiftad, men inte av doktor Vinogradov och hans kolleger.

Hela denna skandalösa affär var till stor del iscensatt av Sjtjerbakov, som hade innästlat sig i Stalins förtroende och gjorde vad han kunde för att göra livet surt för alla och envar. Det kan låta som om jag berättade allt detta för att jag har någonting speciellt emot Sjtjerbakov. Men det är inte sant. Jag har värderat Sjtjerbakov som han förtjänar, och han förtjänade mycket av den sorten. Men den huvudskyldige var Stalin. Det var Stalin som gjorde det möjligt för män som Sjtjerbakov att få ett så fördärvbringande inflytande.

Jag skulle nu vilja säga några ord om ett antal av de högre befälhavare som jag lärde känna under kriget. Jag tillbragte en hel del tid med ett stort antal generaler och hade de allra bästa relationer med det stora flertalet av dem.

Naturligtvis förekom det ibland konflikter. Ett visst mått av spänning är oundvikligt under ett krig. Människor gör misstag och kan inte behärska sig.

När allt kommer omkring är ingen perfekt. Jag är själv inget helgon. Men i det stora hela kan jag säga att jag var imponerad av de män med vilka jag samarbetade på olika frontavsnitt. Vi kom nästan fram till ett gemensamt språk. Ibland förekom det meningsskiljaktigheter, men jag vill inte gå in på dem. Kriget är för länge sedan slut, och fienden är krossad. Många av de ifrågavarande befälhavarna har blivit dekorerade och fått ett hedersamt avsked. Det lönar sig inte att rota i gammal smutsbyk.

Innan jag talar om de befälhavare som utmärkte sig under kriget, skulle jag emellertid vilja säga några ord om Pavlov, som fick uppbara klandret för sammanbrottet av vårt försvar i Vitryssland i början av kriget.⁸ Jag hade alltid hyst mina tvivel om Pavlov, redan innan han blev utnämnd till chef för Vitryska fronten. Jag minns att jag iakttog honom 1940 när han var chef för våra stridsvagnsstyrkor och han gjorde försök med våra nya T-34 stridsvagnar i Charkov. På grundval av ett kort samtal med honom fick jag det intrycket att han var en man med mycket begränsad förmåga. Trots att han hade varit en av det spanska inbördeskrigets hjältar, slog det mig att han inte var tillräckligt förberedd för en befattning med stort ansvar. Jag beslöt att tala med Stalin om mina tvivel beträffande Pavlovs förmåga. Jag tog upp saken mycket försiktigt:

”Kamrat Stalin, känner ni Pavlov väl?”

”Ja, mycket väl.”

”Jag talade med honom för några minuter sedan, och uppriktigt sagt gjorde han ett negativt intryck på mig. Han tycks vara ganska begränsad. Jag betvivlar inte alls att han kan sköta en stridsvagn, men jag tror inte att han är lämplig för ett högre befäl.”

Stalin var uppenbarligen oroad. ”Hur kan ni säga så? Ni känner ju inte ens mannen.”

”Jag har redan medgett att jag endast känner honom flyktigt.”

”Nåväl, men jag känner honom väl. Han fungerade till min belåtenhet som stridsvagnsbefälhavare i Spanien.”

”I så fall talar vi inte vidare om den saken. Jag ville helt enkelt låta er veta att han inte gjorde vidare gott intryck på mig. Jag skulle också vilja framföra några av mina tvivel beträffande marskalk Kulik. Han har ansvaret för hela vårt artilleri. Kriget är nära förestående och jag tror inte att han är vuxen den uppgiften.”

⁸ General D. G. Pavlov betraktades strax före kriget som den främste sovjetiske stridsvagnsexperten, men han gjorde samma misstag med stridsvagnarna som så många brittiska generaler också gjorde: han trodde inte att de kunde användas så som tyskarna mycket snart visade att de kunde användas (Liddell Harts princip), i stora pansarformationer som trängde djupt in på fiendligt territorium. Stridsvagnarna skulle användas till att stödja infanteriet, ansåg han. Därav kom sig de oerhörda sovjetiska stridsvagnsförlusterna under krigets första dagar. Pavlov var chef för Vitryska fronten som led brist på trupper och förråd och som bröt samman med katastrofala konsekvenser.

Stalin var rasande. ”Först beklagar ni er över Pavlov och nu beklagar ni er över Kulik. Ni känner inte ens Kulik. Jag känner honom från inbördeskriget, när han förde befälet över artilleriet vid Tsaritsyn [Stalingrad]. Han förstår sig på artilleri.”

”Kamrat Stalin, jag betvivlar inte att Kulik var en bra artilleriofficer vid Tsaritsyn, men hur många kanoner hade han där? Två eller tre? Och nu är han ansvarig för hela landets artilleri.”

Stalin förlorade besinningen helt och hållet. Han bad mig hålla käften och låta bli att sticka näsan i saker som inte angick mig. Han reagerade med andra ord precis som jag hade fruktat. Stalin betraktade Röda armén som sitt skötebarn och ansåg att ingen annan var kompetent att uttala sig om den. Emellertid visade händelseutvecklingen att det var Stalin som hade fel och jag som hade rätt både om Pavlov och Kulik.

Stalin utnämnde Pavlov till chef för Vitryska militärdistriktet. Jag fick inte reda på utnämningen förrän den redan var ett faktum — vilket också var typiskt. Stalin brydde sig sällan om att rådfråga medlemmarna av politbyrån. Pavlov anförtroddes alltså det militärdistrikt som fick ta emot hela tyngden av anfallet väster ifrån, och han gjorde ingenting för att förbereda sina trupper för Hitlers invasion. Under de första dagarna av kriget blev Pavlovs trupper slagna på flykten och upprivna, och hans flygplan blev förstörda på startbanorna. Stalin ställde Pavlov, hans stabschef och den lokale medlemmen av det militära rådet inför krigsrätt och lät skjuta dem. Stalin måste ha insett vilket misstag det var att ge Pavlov befälet i Vitryssland [nu Belarus], men då var det för sent. Fronten hade brutit samman och tyskarna trängde djupt in i vårt land.

Vad Kulik beträffade, visade han sig fullständigt inkompetent som militär ledare. Jag minns att Vatutin och jag 1943 lyssnade då Kulik rapporterade för Sjepilov som var medlem av det militära rådet på Voronezjfronten. Hans rapport var en fullkomlig parodi. Till slut gav Stalin på våra enträgna uppmaningar efter och degraderade Kulik från marskalk till generalmajor. Efter kriget blev Kulik arresterad och skjuten.

Många år senare, när Stalins maktmissbruk avslöjades vid XX:e partikongressen, beslöts det att rehabilitera Pavlov och de andra generalerna som ställdes inför krigsrätt och arkebuserades under de första dagarna av kriget.⁹

Jag hade vissa reservationer mot att rehabilitera dem; jag visste att det fanns giltiga skäl att ställa Pavlov och de andra inför krigsrätt. Men jag visste också att Stalin var den verkligt skyldige därför att han för det första hade gett män som Pavlov deras höga befäl. Därför använde jag inte mitt inflytande till att förhindra deras rehabilitering.

Jag träffade Zjukov några gånger i början av kriget. Jag var alltid glad när han flög in för att överta befälet av Kirponos. En gång, när han hade varit hos oss ett par dagar, fick han ett samtal från Stalin som beordrade honom att lämna allt vad han hade för händer och återvända till Moskva. ”Så var det med den saken”, sade han. ”Jag fruktar att den befälhavare ni har här är mer än lovligt svag. Men vad kan vi göra? Vi har ingen bättre att tillgå. Vi måste ge kamrat Kirponos allt stöd vi kan och hoppas på det bästa.” Han hade rätt, det var allt vi kunde göra. Jag talade ur hjärtats djup när jag förklarade för Zjukov hur ledsen jag var över att han lämnade oss.

Folk som kom till fronten från Moskva i början av kriget var inte alltid lika hjälpsamma eller lika välkomna som Zjukov. Så skickades till exempel marskalk Budjonij¹⁰ till oss från

⁹ [Se [Chrusjtjovs tal 1956](#) och [Tjugonde partikongressen – Före och efter](#) av Roy Medvedev]

¹⁰ M. Budjonij, den före detta fanjunkaren vid tsarens kavalleri, som blev Stalins speciella vän och gav sitt namn åt Röda arméns originella vintermössa som påminde om en pickelhuva (numera ur bruk). Han var mycket käck och tapper och söp som en kaja men var totalt inkompetent när det gällde modern krigföring. Han inte bara förlorade Kiev, han lyckades också ställa så till att oproportionerligt stora ryska truppstyrkor blev inneslutna och förintade.

Moskva när tyskarna höll på att sluta ringen kring Kiev. Jag satt i session medan chefen för vår operationsavdelning, överste Bagramjan,¹¹ avlade rapport för Budjonnij om det allmänna läget, vilket då verkade mycket bistert. Jag minns inte exakt vad som sades vid detta tillfälle — hela diskussionen fördes på militär jargong — men jag minns hur samtalet slutade. Budjonnij meddelade Bagramjan med gäll röst: ”Jag har lyssnat till vad ni har haft att säga, och det verkar på mig som om ni inte ens hade kontroll över era egna trupper. Jag tror det blir bäst att vi låter skjuta er.”

”Semjon Michailovitj”, svarade Bagramjan, ”varför skulle jag skjutas? Om jag inte duger som chef för operationsavdelningen, ge mig då befälet över en division. Men vad skulle det tjäna till att låta skjuta mig?”

Budjonnij ville inte höra talas om något så enkelt som en förflyttning eller en degradering och försökte envist få Bagramjan att erkänna att han borde skjutas. Naturligtvis var Bagramjan inte beredd till sådana medgivanden.

Man bör hålla i minnet att detta ”vänskapliga” samtal ägde rum efter en kraftig middag och en hel del konjak. Men trots de förmildrande omständigheterna var jag djupt skakad. Det var oerhört av en representant för den högsta militärledningen som Budjonnij att behandla en god soldat som Bagramjan på det viset. Det bidrog under inga omständigheter till att lösa de allvarliga problem som vi stod inför. Vårt läge hade inte förbättrats efter Budjonnijs ankomst, men det försämrades inte heller sedan han lämnat oss.

Lyckligtvis blev det aldrig något av Budjonnijs hot. Ivan Christoforovitj Bagramjan är fortfarande vid liv och vid god hälsa — måtte han leva tusen år till! Han har alltid varit en hederlig människa och en god soldat. Senare anförtroddes han flera olika viktiga frontavsnitt under våra ansträngningar att tillbakavisa Hitlers invasion.

Jag borde också berätta om mina förbindelser med Vlasov, som senare blev förrädare och förde avog sköld mot sitt fosterland. Före kriget förde han befälet över den hjältemodiga 99. divisionen som skulle få sig ett namn i historien genom att vara den första division som dekorerades med Röda fanans orden. Han var respekterad i vida kretsar som en bra människa och en mycket duglig befälhavare. När Kirponos och jag letade efter någon som kunde överta befälet över 37. armén som vi bildade för att försvara Kiev, rekommenderade Kievskas militärdistriktets personalavdelning att vi skulle utnämna Vlasov. Jag beslöt att ringa till Moskva för att få närmare uppgifter om honom. På den tiden anfäktades vi fortfarande av misstanken att det fanns folkfiender överallt — och jag ville försäkra mig om att vi kunde anförtro Vlasov uppgiften att välja ut en stab för 37. armén och Kievs försvar.

Jag ringde till Malenkov som var chef för centralkommitténs personalavdelning. Naturligtvis väntade jag mig inte att han personligen skulle veta någonting om Vlasov, men jag tänkte att han kunde sätta några av sina män i arbete och ge mig ett utlåtande om Vlasovs förflutna. När jag till slut fick Malenkov i telefon, frågade jag: ”Vad kan ni ge mig för omdöme om Vlasov?”

”Ni kan inte föreställa er hur det ser ut här hos oss”, sade Malenkov. ”Hela vår verksamhet står stilla. Jag har ingen som jag kan frigöra för att hjälpa er. Ni får göra vad ni finner lämpligt och ta fulla ansvaret för ert beslut.”

Det innebar att jag inte hade någonting att gå efter utom andra militärers rekommendationer. På den grunden beslöt Kirponos och jag att ta risken och ge Vlasov befälet. Han tog beslutamt och effektivt itu med sin uppgift. Han bildade sin armé av förband som drog sig tillbaka från fronten eller bröt sig ut från den tyska inringningen, och det visade sig att vi hade gjort ett

¹¹ I. C. Bagramjan, som började sin karriär som kadett i tsarens armé. Han kämpade i Röda armén under inbördeskriget, tjänstgjorde någon tid under andra världskriget som Timosjenkos stabschef, utmärkte sig sedan som armé- och armégruppchef och slutade som marskalk

gott val. Han uppträdde alltid lugnt under eld och visade fast och intelligent ledarskap under försvaret av Kiev. Han uppfyllde sin plikt och hindrade tyskarna från att erövra Kiev med ett frontalanfall. När Kiev till slut föll, var det till följd av inringningen och tyska truppkoncentrationer betydligt längre öster ut. Det var inte för att Vlasovs försvar skulle ha sviktat.

Vlasov bröt sig ut från inringningen och tog sig tillbaka till våra linjer till fots, och Stalin gav order om att han skulle flygas till Moskva. Jag antog att högkvarteret hade fått några ofördelaktiga uppgifter om Vlasov och att han kallades dit för att förhöras. Senare kom vi underfund med att han var kallad till Moskva för att ta emot en dekoration. Stalin prisade honom personligen och ställde honom i spetsen för vår motoffensiv mot tyskarna utanför Moskva, och där utmärkte sig Vlasov på nytt. Stalin gav honom då den svåra uppgiften att försvara Valdai-avsnittet på vår front.

Återigen blev Vlasov inringad, och återigen bröt han sig ut och tog sig tillbaka till våra linjer. Stalin funderade till och med på att ge Vlasov befälet över Stalingradfronten. Jag minns att Stalin en gång i vittnens närvaro sade till mig att om Vlasov hade varit disponibel skulle han hellre ha gett honom än Jeremenko befälet vid Stalingrad.

När Vlasov slog in på förräderiets bana, kallade Stalin på mig och påminde mig i en olycksbådande ton om att det var jag som hade anförtrott Vlasov befälet över 37. armén. Mitt svar var helt enkelt att jag påminde honom om att det var han som hade gett Vlasov befälet över motoffensiven utanför Moskva och att han till och med hade tänkt på att ge Vlasov befälet över Stalingradfronten. Stalin lät ämnet falla och tog aldrig upp det igen.

Naturligtvis var Vlasovaffären ett beskt piller att svälja — både för mig och för Stalin. Det var svårt att förstå hur en man som hade visat en sådan hängivenhet, ett sådant mod och en sådan skicklighet, och som hade förvärvat så stor respekt kunde förråda sitt land. Vlasov måste ha haft en mycket instabil karaktär när han lät sig värvas till tyskarnas verktyg. Han antogs vara kommunist, men han måtte inte ha haft den rätta ideologiska grunden. I det civila livet hade han varit lärare. Av allt att döma var han ingen dålig människa. Under de första krigsåren hade man absolut det intrycket att han var lojal mot sovjetmakten. Naturligtvis är det möjligt att han helt enkelt blev soldat av pekuniära motiv. Kanske han hoppades på en bekväm och inbringande befattning som partifunktionär. Tyvärr har vi i det förgångna haft sådana karriärstyper, och jag fruktar att det finns ännu flera av dem i dag. Naturligtvis var karriärism inte det enda brott som Vlasov gjorde sig skyldig till. Han var en förrädare, vilket är ett brott av en helt annan storleksordning.

Han fick det straff han förtjänade. Han blev dömd och hängd.¹²

¹² Generalöverste A. A. Vlasov, en av de mest lysande och beslutsamma företrädarna för den yngre generationen av sovjetryska högre befälhavare, utförde underverk under det första krigsåret. Flera gånger lyckades han, tack vare sitt personliga mod, ta sig ur tyska inringningar som hade kommit till stånd som en följd av hans överordnades och kollegers inkompetens. Han var en legendarisk gestalt, en soldat till själ och hjärta, mycket intelligent och lätt igenkännbar tack vare sin ovanliga längd. Äcklad och upprörd över den korruption, den brutalitet och den inkompetens som präglade Stalin och hans omgivning, lät han sig tas till fånga av tyskarna på våren 1942 när han på nytt höll på att bli inringad under en dåligt planerad och illa förberedd offensiv vid Volchovfloden. Han hade kommit till den uppfattningen att det enda hoppet för Ryssland låg i en tysk seger och ett fall för sovjetregimen. Han erbjöd sig att förvandla de väldiga mängderna av ryska krigsfångar till en kämpande armé och föra den i strid på tyskarnas sida. Men Hitler förstod inte att begagna sig av detta erbjudande och planen på en Vlasovarmé rann i det stora hela ut i sanden. Vlasov var en förbittrad och besviken idealist som alltför sent fattade att det inte kunde finnas någon räddning för Ryssland under tyskt herravälde. Han var så långt från en opportunistisk karriärstyp som det bara är möjligt. När tyskarna var besegrade var det oundvikligt att han skulle avrättas som förrädare.

Katastrofen vid Charkov

I elfte timmen hade tyskarna drivits tillbaka på Moskva-fronten, men på våren 1942 stod de fortfarande i Leningrads västliga utkanter. Den sovjetiska krigsledningen beslöt då att inleda en på tre spetsar uppdelad offensiv i Ukraina. Huvudoperationen skulle vara ett kraftigt angrepp mot Charkov, lett av Timosjenko. Denna operation blev en katastrof för Röda armén utan förmildrande omständigheter. Vid Timosjenkos högkvarter hade Chrusjtjov ingående deltagit i offensivens planerande och utförande. Misslyckandet blev en fasansfull upplevelse för honom. I det hemliga talet gjorde han vad han förmådde för att slingra sig ifrån allt ansvar och lägga detta på Stalin. I föreliggande kapitel behandlar han åter samma ämne. I de memoarer som marskalk Zjukov gav ut efter Chrusjtjovs fall (på engelska kallade "Marshal Zhukov's Greatest Battles") säger han att idén till den olycksdiga offensiven verkligen var Stalins och att han själv, Zjukov, på mycket goda grunder motsatte sig den. Detta är nästan säkert sant. Zjukov skriver också att Stalin kraftigt understöddes av Chrusjtjov och Timosjenko. Detta är mycket troligt. I det följande skriver Zjukov indirekt (men här har tidsföljden, måhända avsiktligt, gjorts oklar) att Timosjenko och Chrusjtjov inte gjorde något försök att avblåsa offensiven, förrän katastrofen var ett faktum. Denna hade sin orsak i att tyskarna å sin sida hade grupperat sig för en offensiv som skulle skära av en utbuktning i sovjetlinjerna — just den utbuktning som Timosjenko skickade in sin armé i, så att den råkade i en fälla.

Stalins missnöje med mig nådde sin höjdpunkt under det skede av vår reträtt då han trodde att vi skulle förlora hela Ukraina. Han var högste befälhavare men ville inte ta ansvaret för nederlaget. Han började leta efter en syndabock. Jag var den mest sannolike kandidaten i min egen skap av den ukrainska centralkommitténs förste sekreterare och medlem av det militära rådet.

Den mest kritiska tiden för mig var kanske under den katastrofala motoffensiven mot Charkov 1942. Operationen hade börjat rätt lovande. Vi hade brutit igenom fiendens främsta försvarslinjer, och det hade gått lätt alltför lätt. Snart upptäckte vi emellertid att det inte fanns några fientliga styrkor koncentrerade mot oss. Vi tycktes ha vägen öppen framför oss med möjlighet att tränga djupt in på fientligt territorium. Det här var oroande. Jag var av den åsikten att vi hade gått i en fälla. Vi rekognoscerade och upptäckte att fienden koncentrerade sina styrkor i Alvajansksektorn på sydfronten. Uppenbarligen planerade tyskarna att slå till mot vår vänstra flank och likvidera en utbuktning som vi hade bildat under vinterfälttåget. Vi kunde nu se att ju längre väster ut vi trängde, desto mer skulle vi tänja ut vår flank och desto lättare skulle det bli för tyskarna att skära av oss och inringa oss. Vi hade knappt lyckats komma underfund med fiendens planer förrän det var för sent. Det enda som nu återstod för oss var att få tillstånd att avbryta offensiven och dra oss tillbaka.¹³

Jag har glömt vem det var som ursprungligen hade tagit initiativet till Charkovoperationen. Senare beskyllde Stalin mig för att ha gett order om offensiven. Jag förnekar inte att jag hade en viss del i detta beslut, men, som jag frågade Stalin: "Hur är det då med befälhavaren, Timosjenko?"

"Nej", sade Stalin, "det var er idé, och Timosjenko gav helt enkelt efter för er vilja."

"Det är omöjligt", svarade jag. "Ni måste känna Timosjenko både utan och innan. Han har en mycket stark vilja, och han skulle aldrig ha gett sitt medgivande till den här operationen om han inte hade betraktat det som en god idé."

¹³ Timosjenkos framryckning inleddes den 12 maj och fortsatte alltför framgångsrikt flera dagar. Det var först den 17 maj, då den sovjetiska vänstra flanken redan var farligt långt utdragen, som man på sovjetisk sida började få en klar bild av det verkliga läget. Och det var först vid midnatt den 17 som man per telefon vände sig till Stalin. I gryningen den 18 inledde tyskarna sin motoffensiv, och den dödsbringande inringningen var på väg att förverkligas. De ryska trupper som hade hamnat i "motti" undandrog sig kontroll och kunde endast inleda en förtvivlad försvarsstrid.

I själva verket var det kamrat Bagramjan som utarbetade planen för motoffensiven mot Charkov. Den godkändes av staben för vår egen Sydvästfront, och den fick också högkvarterets godkännande. Vi hade alla gemensamt deltagit i det ursprungliga beslutet, och nu måste jag övertala generalstaben att avbryta operationen. Jag visste att det inte skulle bli lätt.

Så snart vi insåg faran i att fortsätta framryckningen mot Charkov, gav vi order om att framryckningen skulle hejdas och vidtog åtgärder för att bygga upp vårt försvar. Vi grupperade om vårt artilleri, vårt pansar och våra pansarvärnsförband för att skydda vår utsatta vänstra flank. När alla nödvändiga order var givna och vi reservationslöst hade övergått från anfall till försvar, återvände jag till mitt kvarter för att få lite vila. Klockan var tre på morgonen och det började redan ljusna. Jag höll just på att klä av mig för att lägga mig när kamrat Bagramjan rusade in till mig. ”Jag ber om ursäkt att jag stör er, kamrat Chrusjtjov”, sade han, ”men jag ansåg att ni borde få veta att Moskva har kontramanderat vår order om att inställa offensiven.”

”Vad säger ni? Hur kan det vara möjligt? Vem har fattat ett sådant beslut?”

”Det vet jag inte. Det enda jag vet är att om vi fortsätter med offensiven, går vi raka vägen mot katastrofen. Våra trupper i utbuktningen är dömda. Jag ber er, tala med kamrat Stalin personligen. Vår enda möjlighet är att ni kan övertala honom att återta sitt beslut om att kontramandera vår order.”

Jag hade aldrig tidigare sett kamrat Bagramjan i ett sådant tillstånd. Han är en förnuftig, omdömesgill människa. Jag tycker om honom. Jag kan till och med säga att jag är mycket förtjust i honom. Jag har alltid beundrat honom för hans klartänkthet, hans partianda, hans grundliga kunskaper om militära angelägenheter och hans oföränderliga integritet och rättframhet. Och dessutom var jag helt ense med honom om att det var absolut nödvändigt att jag talade med Stalin. Jag måste försöka få Stalin att ändra åsikt, även om jag väntade mig det värsta.

Kamrat Bagramjan var kvar hos mig när jag tog samtalet till högkvarteret. Jag fick Alexandr Michailovitj Vasiljevskij i telefon.¹⁴ Han visste redan vad som hade hänt.

”Alexandr Michailovitj”, sade jag, ”i er egenskap av militär som har studerat kartor och som förstår fiendens strategi, känner ni till läget mera i detalj än kamrat Stalin gör. Jag ber er, ta med er en karta och förklara för kamrat Stalin vad som kommer att hända om vi fortsätter den här operationen.” Vasiljevskij förstod vart jag ville komma. Vi hade båda sett hur Stalin försökte planera operationer genom att rita ut trupprelserna och frontlinjerna på en jordglob.

”Stalin har åkt till datjan”, sade Vasiljevskij.

”Åk i så fall dit och tala med honom. Ni vet ju att han tar emot er när som helst. Vi har faktiskt ett krig som pågår här. Ta med er en karta och visa honom att vårt beslut att avbryta offensiven är det enda rätta.”

”Nej, kamrat Chrusjtjov. Kamrat Stalin har redan fattat sitt beslut. Han har redan utfärdat sina order.”

Var och en som har haft att göra med Vasiljevskij kan föreställa sig den fasta brummande röst med vilken han sade detta. Jag hade mycket goda relationer med honom, så när jag hade lagt ner luren beslöt jag att ringa upp honom en gång till och försöka på nytt. Den här gången väddade jag enträget om hans hjälp, men han vägrade fortfarande: ”Nej, Nikita Sergejevitj, kamrat Stalin har fattat sitt beslut och det är ingenting mer att göra åt den saken.” Om blott Zjukov hade varit generalstabschef i stället för Vasiljevskij, är jag säker på att han skulle ha åkt raka vägen ut till datjan och intervenerat till vår förmån.

Hur som helst var min enda möjlighet nu att själv ringa till kamrat Stalin. Det var ett mycket farligt ögonblick för mig. Jag visste att Stalin vid det här laget betraktade sig som en stor

¹⁴ Marskalk A. M. Vasiljevskij efterträdde som generalstabschef marskalk Sjaposjnikov som hade dött.

militär strateg. Jag ringde till datjan, och Malenkov svarade. Vi utbytte hälsningar, och sedan frågade jag: ”Kan jag få tala med kamrat Stalin?” Stalin måste ha varit där. Jag var väl förtrogen med datjans planritning. Jag visste precis var alla satt och hur många steg Stalin behövde ta för att komma till telefonen. Jag hade många gånger sett honom gå och ta emot ett samtal. Jag hörde Malenkov säga att det var jag som var i telefon och be Stalin komma och tala med mig. Malenkov kom tillbaka och sade: ”Kamrat Stalin ber er säga mig vad ni vill, jag ska förmedla era meddelanden.” Det här var ett säkert tecken på tråkigheter.

Jag gav mig inte. ”Jag vill tala med kamrat Stalin personligen”, sade jag. ”Jag måste avlägga rapport om läget vid fronten.”

Malenkov meddelade Stalin detta och kom tillbaka till telefonen igen. ”Kamrat Stalin upp-
repar att ni ska säga mig vad ni vill.”

Jag måste alltså förklara för Malenkov att vi genom att fortsätta vår offensiv gjorde precis vad fienden väntade sig av oss och ville. Vi hade dragit ut våra flanker för mycket och försvagat dem, och nu utsatte vi dessa flanker för tyskarnas motanfall. Det uppstod en ny paus medan Malenkov förklarade allt detta för Stalin. När han kom tillbaka, sade han: ”Kamrat Stalin vet att ni inte fick frontchefens godkännande till ert beslut att avbryta offensiven. Han vet också att det var er och endast er idé att avbryta den, och han är emot det.” Jag kan fortfarande inte tro att Timosjenko skulle ha sagt Stalin att jag hade tvingat på honom beslutet. Jag tror att Stalin helt enkelt försökte bringa mig ur fattningen och urholka min argumentering.

”Kamrat Malenkov, ni känner Timosjenko tillräckligt bra för att veta att han aldrig skulle ha accepterat detta beslut om inte han också hade varit övertygad om att operationen måste avbrytas.”

”Det lönar sig inte att diskutera den här saken vidare. Stalin säger att offensiven måste fortsätta.”

”Som han befäller”, sade jag, ”order är order. Det blir inte svårt att fortsätta framryckningen, eftersom vi inte har någon fiende framför oss. Och det är just det som bekymrar oss.”

Malenkov lade ner luren. Kamrat Bagramjan var hos mig och hörde hela detta samtal. Hans nerver höll inte längre och han brast i gråt. Han hade fullt klart för sig vad som skulle hända. Han begrät vår armé.¹⁵

Katastrofen drabbade oss några dagar senare, precis som vi hade väntat. Vi kunde ingenting göra för att undvika den. Vi förlorade många generaler, överstar och yngre officerare, och manskapsförlusterna var väldiga. 57. arméns stab blev fullständigt förintad. Nästan ingen lyckades undkomma. Armén hade trängt djupt in på fiendens territorium, och när våra män blev inringade, hade de inte tillräckligt bränsle kvar för att bryta sig ut. Och de hade kommit för långt för att ta sig tillbaka till fots. Många stupade, men största delen blev tillfångatagen. General Gurov lyckades på något vis ta sig tillbaka i en stridsvagn. Det väcktes förslag om att han skulle ställas inför krigsrätt för desertering, men då sade jag: ”Tycker ni inte att vi har förlorat tillräckligt många generaler? Vill ni nu också förlora dem som har lyckats undkomma? Har ni alla blivit galna?”

Naturligtvis skulle Stalin aldrig medge sitt misstag. Några dagar efter katastrofen fick jag ett telefonsamtal från Moskva. Det var inte Timosjenko, chefen för fronten, som de kallade tillbaka till Moskva, utan mig. Som ni kan föreställa er var jag mycket betryckt. Vi hade förlorat många, många tusen man. Och vad som var värre än så, vi hade också förlorat hoppet

¹⁵ Skildringen av telefonsamtalet stämmer överens med redogörelsen i det hemliga talet med undantag för en ny och mycket egendomlig detalj, nämligen att Stalin genom Malenkov beskyllde Chrusjtjov för att ha handlat oberoende av Timosjenko. Både Timosjenko och hans stabschef Bagramjan försökte förtvivlat få tillstånd att avbryta offensiven och rädda vad som räddas kunde.

om att definitivt kunna hejda invasionen och vända utvecklingen till vår fördel redan 1942. Nederlaget vid Charkov var i och för sig illa nog. Men för mig personligen förvärrades läget ytterligare av att det såg ut som om skulden för det hela skulle kastas på mig. Jag visste att det inte skulle göra någon skillnad att jag hade försökt avbryta offensiven och undvika katastrofen. Om Stalin medgav att vi hade haft rätt när vi avbröt operationen, skulle han med detsamma ha medgett att det var han som hade fel. Och den sortens storsinnet var helt främmande för honom. Han drog sig inte för någonting när det gällde att undvika att ta ansvaret för någonting som hade misslyckats.

Medan jag flög mot Moskva kunde jag klart och tydligt se i vilket tragiskt predikament jag befann mig. Jag lade mitt öde i försynens händer. Jag var beredd på allt, till och med på en arrestering.

Först visade Stalin inga tecken på om han var rasande på mig eller sympatiskt inställd. Han var en god skådespelare. Hans ansikte var en ogenomtränglig mask. Sedan sade han: ”Tyskarna har förkunnat att de har tagit över tvåhundratusen av våra soldater till fånga. Ljuger de?”

”Nej, kamrat Stalin, de ljuger inte. Jag har det intrycket att siffran i det stora hela bör stämma. Vi hade ungefär så mycket trupper, kanske lite mer. Vi måste utgå ifrån att en del stupade och att resten blev tagen till fånga.”¹⁶

Stalin sade ingenting mer, men nu kunde jag se att han kokade av ilska. Jag visste inte när denna kokande kittel skulle explodera och vem som skulle bli skällad när den gjorde det. Men han behärskade sig. För ögonblicket sade han ingenting alls.

Senare började vi gå igenom händelseförloppet. Vad skulle vi göra nu? Vad hade vi för möjligheter att bygga upp ett försvar längs Donets för att hindra fienden att gå över floden? Hur skulle vi med våra begränsade tillgångar kunna hejda den tyska framryckningen? Efter denna diskussion gick vi in till middagen.

Jag stannade i Moskva några dagar. Ju längre jag stannade, desto mera odrägligt och pinsamt blev det att vänta och se vad som skulle vederfaras mig. Jag betvivlade starkt att Stalin skulle förlåta nederlaget. Han måste fortfarande ha försökt hitta en syndabock. Här hade han en möjlighet att demonstrera sin orubbliga hårdhet och sitt fasthållande vid principen om sträng vedergällning när folkets intressen låg i vågskålen. Jag visste exakt hur Stalin skulle utforma sin hämnd. I sådana fall var han en mästare.

Några dagar efter min ankomst till Moskva satt vi vid Stalins bord och åt middag. Stalin inledde med lugn och nästan uttryckslös röst samtalet. ”Ni vet ju”, sade han och tittade stint på mig, ”att när vår armé under första världskriget blev inringad i Ostpreussen, ställdes den general som förde befälet över trupperna inför krigsrätt av tsaren. Han blev dömd till döden och hängd.”

”Ja, kamrat Stalin”, svarade jag, ”det minns jag mycket väl. Tsaren gjorde det enda rätta. Mjasnikov var en förrädare. Han var tysk agent.”

Stalin sade ingenting. Han utvecklade inte sina tankar om detta ämne vidare. Men han hade redan sagt tillräckligt för att ge mig en uppfattning om var jag stod. Ni kan föreställa er hur jag kände mig. Jag såg den analogi som han antydde mellan inringningen av våra trupper i Ostpreussen under första världskriget och inringningen av våra trupper öster om Charkov. Stalin påminde nu den medlem av det militära rådet som var ansvarig för nederlaget vid Charkov om att liknande saker hade hänt tidigare i historien. Dessutom hade vi redan haft ett precedensfall under andra världskriget, nämligen general Pavlov som blev arresterad, ställd inför krigsrätt och avrättad tillsammans med sin stabschef och den lokale medlemmen av det

¹⁶ De officiella sovjetiska förlustlistorna medgav 5 000 stupade, 70 000 saknade och 300 förstörda stridsvagnar. Tyskarna sade sig ha tagit 200 000 fångar.

militära rådet efter att tyskarna nästan utan att möta motstånd hade vällt in över Vitryssland under de första dagarna av kriget.

Stalin förberedde mig psykologiskt på att förstå varför han, i fäderneslandets intresse och för att blidka den allmänna opinionen kanske måste utmäta stränga straff åt alla som var ansvariga för katastrofen vid Charkov.

Så där satt jag och väntade på att mitt öde skulle avgöras.

Det enda som gjorde det svårt för Stalin att kasta hela skulden för det skedda på mig var att jag envist hade försökt förmå honom att inställa offensiven — och att jag hade gjort det i vittnens närvaro. Jag hade förmedlat min uppfattning och mina råd till honom genom Malenkov, och jag är säker på att Berija, Mikojan, Molotov, och möjligen också Vorosjilov befann sig i datjan hos Stalin när jag ringde från fronten. Även om alla dessa människor stod Stalin mycket nära, var det omöjligt för honom att bortse från det faktum att jag bestämt hade satt mig emot att offensiven skulle fortsätta. Dessa män kunde ha varit mycket obehagliga vittnen mot mig om offensiven hade gett ett annat resultat, men som det nu var, var de obehagliga vittnen för Stalin och ingen annan.

Till slut kallade Stalin mig till sitt tjänsterum och meddelade att jag kunde återvända till fronten. Jag kände lättnad, men jag insåg också att jag ännu inte var trygg. Jag kände till många fall då Stalin hade lugnat folk genom att låta dem lämna hans rum med goda nyheter, varpå han sedan lät arrestera dem någon annanstans, där de minst väntade det. Men ingenting hände mig natten efter att jag hade lämnat hans rum, och följande morgon flög jag tillbaka till fronten.¹⁷

När jag kom tillbaka, fann jag att läget var mycket kritiskt. Marskalk Timosjenko berättade att armén hade blivit så grundligt uppriven av fienden att enda sättet att återsamla våra trupper var att ställa upp kokvagnar med varm mat och hoppas att soldaterna skulle söka sig till dem när de blev hungriga. Det var en metod som han hade lärt sig under inbördeskriget. Vi ställde följaktligen upp kokvagnarna, och långsamt men säkert lyckades vi reorganisera vårt försvar.

Ännu efter alla dessa år blickar jag tillbaka på händelserna vid Charkov som en förtvivlad stund för vårt fosterland och en milstolpe i mitt eget liv.

Stalingrad

Under slaget vid Stalingrad gjorde Chrusjtjov sina största krigsinsatser. Som politisk rådgivare åt marskalk Jeremenko, som hade ansvaret för Stalingrads försvar ända tills Zjukov satte igång offensiven, var Chrusjtjov i högsta grad "mannen på platsen". Sedan tyskarna hade förstört staden och fortsatte att slåss bland ruinerna, måste dock Jeremenkos högkvarter flyttas till Volgas vänstra strand. Chrusjtjovs berättelse om hur slaget utvecklade sig skänker målande förstahandsglimtar av den fruktansvärda kamp som slutade med fältmarskalk Paulus' 6. armés undergång och som markerade en vändpunkt i kriget.

När slaget om Stalingrad började, var våra väpnade styrkor fortfarande mycket svaga. Vi led brist på tungt artilleri, på kulsprutor, på luftvärns- och pansarvärnsvapen. Tyskarna utövade fortfarande ett hårt tryck mot oss. Men vid det här laget hade våra truppers motstånd redan blivit envisare och hårdare. Man såg ingenting mer av den oordnade massflykt som hade varit så betecknande för situationen under krigets tidigare skeden. Våra trupper kämpade nu hjältemodigt och retirerade endast när det inte längre fanns någon annan möjlighet. Och de retirerade på ett disciplinerat sätt från den ena ställningen till den andra, någon vild flykt

¹⁷ Chrusjtjov hade faktiskt allt skäl i världen att frukta för sitt liv. Vad han inte nämner är att även om han själv slapp lindrigt undan, blev Timosjenko avsatt från sin post efter katastrofen vid Charkov. Zjukov övertog nu befattningen som ställföreträdande överbefälhavare under Stalin.

förekom inte längre.

Men fortfarande led vi smärtsamma förluster. Under striderna fick jag veta att Rubén Ibarri hade stupat.¹⁸ I början av kriget hade Rubén Ibarri och min son Leonid legat sårade på samma sjukhus i Kujbysjev. Leonid, som var pilot, stupade senare i strid. Sedan fick jag höra att Anastasij Mikojans son, också han pilot, hade omkommit. Allt det här var välbekant för mig. Det var krig, och många bra män dog, som de gör i alla krig. Men Röda armén led svårare förluster än nödvändigt därför att den var illa förberedd och otillräckligt beväpnad.

Jag minns en tragisk syn som jag bevittnade när vi begav oss ut till stridsområdet söder om staden nära Norimanravinen. Några av våra attackplan flög över oss på väg mot fronten. Plötsligt uppenbarade sig tyska Messerschmittplan. Inför våra ögon blev våra bombplan träffade och stacks i brand, det ena efter det andra. Våra infanterister trodde att de illa åtgångna attackplanen var tyska, så de öppnade eld mot piloterna som i sina fallskärmar singlar mot marken. Jag minns hur en av dessa piloter skrek under luftfärden: ”Jag är en av era! Jag är en av era!” Sedan knattrade en kulspruta och allt var tyst.

Våra flygstyrkor stod under befäl av Chrjukin, en ung man som hade utnämnts till Sovjetunionens hjälte för sitt deltagande i kriget mot Japan när vi kämpade i Kina på Chiang Kai-sheks sida.¹⁹

Tyskarna hade nått fram till Volga, de hade halvt om halvt inneslutit oss, skurit av våra järnvägsförbindelser norr ut och avbrutit all sjöfart på floden. Jag fick ett samtal från Stalin. Han frågade hotfullt: ”Vad är det jag hör om att ni har börjat evakuera staden?”

”Kamrat Stalin, vem har sagt någonting om att evakuera staden? Vem har rapporterat det här för er? Vi har aldrig planerat någonting sådant. Jag vet inte hur ni har fått sådana upplysningar, men de är absolut osanna.”

Han lade på luren. Jag började undra vem som kunde ha kokat ihop denna smutsiga lögn. Den var uppenbarligen riktad mot mig personligen. Jag beslöt att ringa till Malysjev, fast jag inte kunde föreställa mig att han hade sjunkit så djupt.²⁰ Jag berättade för honom om Stalins telefonsamtal och han sade: ”Ja, jag har nyss fått ett liknande harmset samtal från Stalin. Han sa precis detsamma till mig som han sa till er. Jag har ingen aning om vem som kan ha spritt ut sådana lögner.”

Då tänkte jag att det kanske var Tjujanov, men Tjujanov hörde knappast heller till dem som kunde sjunka så här djupt. Jag ringde i alla fall till honom. Han sade att han också hade fått ett obehagligt telefonsamtal från Stalin.

Stalin nämnde aldrig på nytt om evakueringen. Senare förstod jag att det var Stalin själv som hade hittat på ryktet om evakueringen. Det var vad han skulle ha kallat en preventiv åtgärd. Om någon annan, vem som helst, hade börjat tala om evakuering, skulle det ha haft synnerligen obehagliga följder för honom själv, så följaktligen tog Stalin initiativet till att själv föra saken på tal, bara för att låta oss veta vad han tyckte om den ifall vi någonsin skulle komma på den tanken. Det här var typiskt för Stalins sätt att leda kriget. Han ville reglera allt från Moskva. Genom att driva den centraliserade kontrollen till sådana överdrifter, lade Stalin en

¹⁸ Han var son till Dolores Ibarri, den berömda spanska kommunisten som var mera känd under namnet La Pasionaria, och som fortfarande lever i Moskva.

¹⁹ T. T. Chrjukin var chef för 8. flygarmén. De strider Chrusjtjov här talar om var det aldrig förklarade korta men blodiga kriget mot japanerna i Mongoliet på sommaren 1939. Det var där som Zjukov först skapade sig ett namn. Han kom nätt och jämnt i tid för att reda ut en farlig situation vid Halkin-Gol och skingra japanerna. Man glömmer ibland att ryssarna betraktade Chiang Kai-shek som sin bundsförvant och till och med stödde honom mot Mao Tse-tung. Mao glömde det aldrig.

²⁰ V. A. Malysjev, på den tiden folkkommisarie för rustningsindustrin, ingick senare i Malenkovs lag av teknokrater som var utrustade med vidsträckt befogenheter, och han var också medlem av det förstärkta partipresidiet.

hämsko på sina befälhavare och kommissarier vid fronten.

Vår stridsledningsplats i Stalingrad var belägen vid Tsaritsafloden i en ravin som var urgröpt av många års regn och smältande snö. När vi först kom till Stalingrad häpnade vi när vi upptäckte att där redan fanns en stridsledningsplats ingrävd i ravinens branta sluttning. Den var iordningställd och förstärkt långt före det nu pågående kriget. Ingången skyddades mot chockvågor från krevader av mellanväggar, och dörrarna var förstärkta med tjocka tvärbjälkar för att man inte skulle kunna slå in dem. Allting i denna underjordiska bunker vid Tsaritsafloden såg på något egendomligt vis välbekant ut. Den var dekorerad i stort sett enligt Stalins personliga smak. Väggarna var klädda med ekpanel, precis som i alla Stalins datjor. Bunkern var mycket väl utrustad. Den hade till och med en toalett. Ingen verklig militär skulle ha kommit på tanken att installera en toalett som den här under fältmässiga förhållanden. Men jag har aldrig fått höra, varken tidigare eller senare, för vem denna stridsledningsplats var inrättad.

Under det inledande skedet av kampen utsatte fienden Stalingrad för de häftigaste flygräder. Våg efter våg av tyska plan bombade staden. Stalingrad stod i lågor. Vi fann oss avskurna från den vänstra Volgastranden. Kommunikationerna med den vänstra stranden var emellertid livsviktiga för att vi skulle kunna övervaka striderna. Befälhavaren Jeremenko²¹ och jag kom till den slutsatsen att det inte var tillrådligt för oss att stanna i Stalingrad.

Då ringde Stalin om någonting helt annat. Jag talade med honom själv och sade: ”Kamrat Stalin, vi har redan en gång upprepat vår anhållan om att förflytta vår stridsledningsplats till vänstra stranden, men högkvarteret har ännu inte svarat. Tiden är knapp, så ge oss detta tillstånd redan nu.”

”Nej, det är omöjligt. Om våra trupper får reda på att deras befälhavare har flyttat sin stridsledningsplats utanför Stalingrad, kommer staden att falla.”

Jag försökte efter bästa förmåga förklara för Stalin att hans farhågor var ogrundade: ”Kamrat Stalin, jag ser inte saken på samma sätt som ni. 62. armén under befäl av Tjuikov²² har övertagit försvaret av Stalingrad. Vi har också utnämnt Gurov till ledamot av militära rådet och instruerat honom att stanna i staden och förstärka arméns ledning. Vi är absolut övertygade om att Tjuikov och Gurov sköter sina uppgifter till belåtenhet. De kommer att hindra fienden från att tränga in i våra ställningar och erövra staden.”

”Nåväl, i så fall må ni göra det. Om ni är säkra på att fronten håller och att vårt försvar inte bryter samman. Jag ger er tillstånd att flytta över till vänstra stranden. Men se till att ni lämnar kvar en representant för frontens stab i Stalingrad som kan rapportera till er hur läget utvecklar sig. Jag vill försäkra mig om att jag har någon i staden som kan bekräfta Tjuikovs rapporter.”

Jeremenko och jag beredde oss att flytta stridsledningsplatsen. Vi bad vår stabschef, Zacharov, hjälpa oss.²³ (Zacharov och Jeremenko brukade båda ”slå folk på käften” enligt Stalins instruktioner.) Vi beslöt att lämna general Golikov i Stalingrad för att hålla oss under rättade om hur Tjuikov klarade sig med stadens försvar. Golikov hade skickats till oss av Stalin som förste ställföreträdande chef för fronten.²⁴ Jag hade lärt känna honom under

²¹ Marskalk A. I. Jeremenko var chef för sydöstra fronten där också Chrusjtjov tjänstgjorde. I detta skede innefattade Sydöstra fronten staden Stalingrad. Stalingrad-fronten var benämningen på den armégrupp som kämpade norr om staden.

²² General V. I. Tjuikov hade efterträtt general Lopatin som chef för 62. armén som så länge utstod hela tyngden av belägringen. Tjuikov, som senare skulle delta i kapplöpningen mot Berlin och i sinom tid, befordrad till marskalk, blev chef för de sovjetiska styrkorna i Tyskland, hör inte till de angenämaste bland människor, men han var en lysande soldat och den främste bland Stalingrads hjältar.

²³ General M. V. Zacharov, Jeremenkos stabschef vid Stalingrad. Han blev senare chef för en armé.

²⁴ Generalöverste P. I. Golikov, en ”politisk general”, var mera framgångsrik i administrativa och kvasipolitiska uppgifter än i fält. Efter att med knapp nöd ha undgått att bli arkebuserad för ett begånget fel under offensiven

ockupationen av Lwów 1939 och likaså när han var Röda arméns personalchef. Jag hade ofta sett honom hos Stalin när han var chef för arméns underrättelseväsen, men inte förrän nu hade jag haft tillfälle att skapa mig en uppfattning om honom som människa och kommunist.

Vi kallade på Golikov och Jeremenko sade: ”Kamrat Golikov, vi har fått tillstånd att flytta vår stridsledningsplats till vänstra stranden. Vi vill nu att ni stannar här med vår stab och upprätthåller förbindelserna med kamrat Tjuikov.”

Golikov såg mäkta förskräckt ut, men än så länge lyckades han behärska sig. Så snart Jeremenko lämnat rummet besvor Golikov mig om att inte lämna honom ensam i staden. Jag har aldrig sett någon annan, vare sig soldat eller civil, i ett sådant tillstånd under hela kriget. Han var blek som ett lik och bönföll mig om att inte överge honom. Om och om igen kved han: ”Stalingrad är dömt! Lämna mig inte kvar! Låt mig följa med er!”

”Vad pratar ni om! Hur vågar ni säga att Stalingrad är dömt? Kan ni inte se att allting har förändrats? Vi retirerar inte längre för fienden. Vår armé håller stånd här. Vad är det med er? Försök ta er samman. Hur vågar ni uppföra er på det där viset? Ni har fått order att stanna i staden, och den ordern får ni också lov att åtlyda.”

Några dagar senare fick vi ett meddelande från en officer i Stalingrad som upplyste oss om att Golikov helt hade förlorat besinningen och att han uppförde sig som en galning. Vi hade med andra ord absolut ingen nytta av hans närvaro vid armén, han hade bara blivit till hinder för oss. Den officer som skickade oss rapporten, bad att vi skulle vidta de erforderliga åtgärderna. Vi befriade Golikov från hans uppdrag och kallade honom tillbaka.

Senare beklagade han sig hos Stalin över oss. Under ett av mina besök i Moskva förebrädde mig Stalin strängt för att jag hade en felaktig inställning till våra generaler och för att jag inte gav dem det stöd som de behövde. ”Är det någon speciell general som ni nu tänker på?” frågade jag.

”Ja, vi kan till exempel ta Golikov. Vi skickade ner honom till er för att hjälpa er, och se nu så ni har behandlat honom.” Sedan inledde han en tirad mot Jeremenko och kallade honom en värdelös ..., vilket följdes av ett fult ord. Jag hade ofta hört Stalin prisa Jeremenko i de mest glödande ordalag, han bokstavligen dyrkade honom som vår bästa general i fält, och så vidare. Delvis måste Stalins besvikelse ha berott på att tyskarna fortfarande trängde oss tillbaka och att de till och med hade trängt in i Stalingrad; det pågick skärmytslingar och till och med större strider inne i staden. Men i stället för att tala om för mig vad som verkligen bekymrade honom, pladdrade Stalin om Jeremenkos förment dåliga behandling av Golikov.

”Kamrat Stalin, jag vet inte vad kamrat Golikov har berättat för er, men om han har beklagat sig över vår behandling, har jag inget annat val än att berätta varför vi gjorde som vi gjorde.” Sedan berättade jag för Stalin om hur Golikov hade uppfört sig när vi beordrade honom att stanna med vår stab i staden. Av Stalins förändrade ansiktsuttryck kunde jag se att han inte visste någonting om denna episod. ”Därför”, avslutade jag, ”hade vi all rätt i världen att avsätta Golikov. Jag kan faktiskt inte fatta varför ni far ut mot Jeremenko och mig på det där viset. Jag är beredd att försvara var och en som blir orättvist bestraffad, men Golikov fick precis vad han förtjänade.”

Då berättade Stalin för mig att beslut redan hade fattats om att avsätta Jeremenko från befälet i Stalingrad. Jag meddelade då som min åsikt att det skulle vara ett ödesdigert misstag. ”Jag förstår att det finns många olika uppfattningar om Jeremenko här”, sade jag. ”Liksom alla människor har han fiender, och det finns de som inte respekterar honom. Men i min egenskap av ledamot av det militära rådet, har jag upplevt en kritisk period tillsammans med

mot Charkov 1943, utnämndes han efter kriget till chef för de väpnade styrkornas politiska direktorat. Det står inte klart vad han hade för uppgift i Stalingrad, det enda man vet är att han inte stannade där länge.

Jeremenko, och enligt min åsikt är han fullt värd sin rang och sin nuvarande befattning. Jag talar bara om hans goda egenskaper som befälhavare. Jag vill inte gå in på hans andra egenskaper. Men det avgörande är att han är effektiv, erfaren och en god truppleadare.”

Först höll naturligtvis Stalin envist på sin åsikt, men småningom veknade han. Till slut meddelade han att jag kunde flyga tillbaka till fronten. När vi tog avsked av varandra, räckte han mig handen och sade: ”Jag är glad för att vi kallade hit er till överläggningar. Om ni inte hade berättat vad ni nu berättade, skulle vi ha avsatt Jeremenko. Jag hade redan beslutat mig för att göra det. Era invändningar kom mig att ändra åsikt. Jeremenko får stanna på sin post.”

”Ni kommer inte att ångra er, kamrat Stalin. Ni har fattat det rätta beslutet.”

Under tiden tryckte fienden hårt på, men våra trupper lät tyskarna betala i blod för varje tum som de trängde fram. Våra slagord var: ”Inte ett steg tillbaka!” ”Vi håller stånd vid Volga!” och: ”Kamp in i döden, vi ger inte upp Stalingrad!”

Vi fick det intrycket att varenda gång läget såg allvarligt ut, flög Malenkov ner till oss tillsammans med Vasiljevskij, Voronov, Novikov eller någon annan representant för generalstaben.²⁵ Uppriktigt sagt beredde dessa besök mig aldrig någon större glädje. Om de inte kunde ge oss någon påtaglig hjälp — eller med andra ord truppförstärkningar, flygstöd, infanteri- och artilleriförband — gjorde de ingen nytta med att uppenbara sig när vi redan hade händerna fulla. Dessa celebriteter valde alltid det olämpligaste ögonblicket för att visa sig personligen, och de var inte särskilt populära på vår stridsledningsplats när de uppenbarade sig. Vi hade så trångt där att man knappt kunde röra sig.

Jag hade också den uppfattningen att Stalin i de mest kritiska stunderna hade sin uppmärksamhet speciellt intensivt riktad på mig, och att han skickade Malenkov för att hålla ett öga på mig. Malenkov skulle sedan återvända till Moskva och rapportera för Stalin varför striderna gick så dåligt, och naturligtvis ville han undvika allt personligt ansvar för vad som hände. Under sina viskande samtal med Vasiljevskij beredde sig Malenkov att kritisera någon, och jag visste att han av allt att döma skulle stanna för mig. Han visste ingenting om militära problem men han var mer än kompetent när det gällde att intrigera.

Till slut meddelade Vasiljevskij och Malenkov mig att de hade fått order att återvända till Moskva. När de hade gett sig iväg, var Jeremenko och jag ensamma kvar med en liten stab på stridsledningsplatsen. En spöklik tystnad tycktes falla över platsen, som det så ofta sker i en skog efter stormen.

Under ett skede i kampen kom Konstantin Simonov till Stalingrad och frågade var han kunde gå fram till frontlinjen för att se litet av striderna. Jag förklarade för honom vart han skulle bege sig men påpekade att det var en mycket farlig sektor. ”Det ska nog klara sig”, sade han och gav sig iväg.²⁶

Allteftersom slaget utvecklade sig svängde arméer som bildade Stalin-gradfronten söder ut

²⁵ Marskalk N. N. Voronov är det nya namnet här. Som chef för artilleriet var han en av de mest begåvade och intelligentaste sovjetiska generalerna. Chrusjtjov skriver som om Malenkov, Vasiljevskij (generalstabschefen) och Novikov (chefen för flygvapnet) hade kommit på en enda flygande visit. I själva verket tillbragte Malenkov en rätt lång tid vid Jeremenkos stab som Stalins speciella representant (till Chrusjtjovs stora harm), medan de andra här nämnda tillsammans med Zjukov var ofta sedda besökare. Det var livsviktigt för högkvarteret att veta precis vad som försiggick vid Stalingrad, hur staden bäst kunde försörjas, hur länge försvararna kunde hålla ut med ett minimum av förstärkningar medan Zjukov oupphörligen och under den strängaste sekretess förberedde sin stort upplagda motoffensiv

²⁶ Simonov var en av ”etablissemangets” författare som åtnjöt stor popularitet bland folket. En av hans dikter, ”Vänta på mig, jag kommer tillbaka”, sjöngs och lästes upp överallt och blev till en symbol för motståndsviljan. Hans episka roman *Offer och hjältar* är en djupt gripande skildring av oredan, förvirringen, förräderiet och hjältemodet under den stora reträtten.

mot Manstein.²⁷ Rokossovskijs och Tjstjakovs arméer började utöva tryck mot tyskarna.²⁸ Jag hade rätt mycket att göra med Tjstjakovs stabchef, general Penkovskij, och tyckte bra om honom. Han var energisk och effektiv och bidrog senare på ett avgörande sätt till 6. gardesarméns framgångar. General Penkovskij är fortfarande vid liv, och jag önskar honom hundra år av liv och lycka.²⁹

När vi började driva undan fienden i riktning mot Kotelnikovo, blev det allt svårare för en enda befälsinsats att samtidigt leda två mycket olika operationer. Frontstaben måste med andra ord leda våra arméer som höll Paulus innesluten i Stalingrad och samtidigt leda vårt anfall i riktning mot Rostov. Därför föreslog generalstaben att vi skulle dela fronten på två, så att de trupper som stod mot Paulus skulle bilda Donfronten medan de trupper som stod mot Manstein fick namnet Sydfronten. Jag vet inte om det var Stalin eller någon annan i högkvarteret som hade kommit på denna tanke.³⁰

I betraktande av de svårigheter som hade uppstått, var det förnuftigt att dela upp Stalingradfronten, men inte desto mindre var det en stor besvikelse för Jeremenko och mig att vi måste avstå arméer till den nya Don-fronten — arméer som den sextioandra som hade avvisat fiendens anfall och så länge hållit stånd mot Paulus frontalanslag. Sedan var där ytterligare 64. armén under befäl av kamrat Sjumilov, 57. armén och andra. Vi hade vuxit samman med dessa män, men jag förstod att det var i den stora sakens intresse att lämna dem kvar för att besegla Stalingrads inneslutning medan vi tryckte på i sydlig riktning. När Stalin ringde meddelade jag honom att jag var ense med honom om frontens uppdelning.

Därpå ringde Stalin till Jeremenko. Jag vet inte vad som sades under detta samtal, men när det var slut fann jag Jeremenko bokstavligen i tårar.

”Andrej Ivanovitj”, sade jag, ”vad i all världen är det nu som är på tok? Fattar ni inte att vi måste dela upp fronten? Våra arméer har svängt söder ut, och vår uppgift är nu att slå till mot fiendens flank i norra Kaukasus. Stalingrad reder sig nu på egen hand. Allt som återstår är att omfatta fienden och skära av hans förbindelser. Sedan behöver våra kamrater bara vänta på att ammunitionen och provianten tar slut för honom.”

”Kamrat Chrusjtjov, ni fattar inte det här. Ni är civilist. Ni förstår inte hur mycket vi har gått

²⁷ Här refererar Chrusjtjov till den jättelika och majestätiska operation som ledde till det totala förintandet av 6. tyska armén under Paulus. I slutet av 1942 kunde Tjuikov och hans 62. armé med knapp nöd och med uppbyggande av sina sista krafter bita sig fast vid högra Volgastranden och några helt sönderskjutna kvarter i staden. Men i hemlighet började Zjukovs styrkor redan inta sina utgångsställningar för den stora omfattningsrörelsen. Den 19 november öppnade Voronov i norr krigets häftigaste artilleriförberedelse, medan tre arméer gick till anfall i söder. Fyra dagar senare var ringen kring staden slutet, men ännu var den inte tillräckligt fast för att kunna hindra ett allvarligt utbrytningsförsök eller ett försök att tränga in utifrån. Det var först i början av december som von Manstein inledde sitt stora försök att bryta igenom och undsätta Paulus. Men då var det redan för sent.

²⁸ Marskalk K. K. Rokossovskij och general I. M. Tjstjakov. Rokossovskij, som var omfattningsoperationens store hjälte, hade med knapp nöd undkommit med livet i behåll under den stora utrensningen i armén 1937. Han skulle senare bli beryktad som den befälhavare som höll tillbaka sin armégrupp vid Weichsel (på Stalins order) när polackerna i Warszawa reste sig mot tyskarna. Han var polsk försvarsminister när polackerna reste sig mot ryssarna 1956. Tjstjakov förde befälet över 21. armén som ryckte fram från Kletskajabrohuvudet. Dess namn ändrades senare till 6. gardesarmén, och den kämpade vid Kursk.

²⁹ Farfars bror till Oleg Penkovskij, MGB-översten som vände sig mot regimen och blev västmaktsagent.

³⁰ Själva benämningen ”front” och de olika namnen på dem kan vara förvirrande. Uttrycket front användes för att beteckna motsvarigheten till en armégrupp, inte ett speciellt frontavsnitt. I september fick Stalingradfronten det nya namnet Donfronten och ställdes under Rokossovskij. Samtidigt blev Sydöstfronten Stalingradfronten, fortfarande under Jeremenko, medan en ny front bildades längre neråt floden och fick namnet Sydvästfronten, under Vatutin. I slutet av december beslöt det i högkvarteret att Donfronten och Stalingradfronten för den avgörande offensiven måste ställas under en chef. Till denna post valdes Rokossovskij med förbigående av Jeremenko, som till honom måste överlåta tre av sina arméer, bland dem 62. armén, som så länge hade hållit det som fanns kvar av staden. Det som återstod av Stalingradfronten fick nu namnet Sydfronten, och den svängde söder ut för att gå till anfall mot tyskarna i Rostovområdet.

igenom. Ni glömmer hur vi under den första tiden av kriget trodde att vi var förlorade, hur Stalin brukade fråga oss om vi ännu kunde hålla ut tre dagar till. Vi trodde alla att tyskarna skulle erövra Stalingrad och att vi skulle göras till syndabockar för nederlaget. Och se nu hur det ser ut! Vi har gått över till offensiven. Kanske ni inte kan förutse vad som kommer att ske, men det kan jag. Den nya Donfronten kommer att få hela äran för segern vid Stalingrad, och den nya Sydfrontens arméer kommer att glömmas.” Han grät fortfarande bittert.

Jag försökte lugna honom och sade: ”Naturligtvis är den enskilde soldatens, den enskilde befälhavarens tillfredsställelse en viktig sak, men det är inte det viktigaste. Det viktigaste är folkets ära, vårt folks och vår saks seger.” Men jag kunde inte göra någonting för att trösta honom. Jag tyckte uppriktigt synd om honom. Jag visste hur mycket han hade haft att utstå. Han hade ägnat varje uns av sina krafter och sin förmåga åt att trygga vår seger. Jag finner inte ord på ryska språket för att uttrycka min beundran för Jeremenkos bidrag till vår sak som chef för Stalingradfronten.

Vi inneslöt Paulus armé på hösten och tvingade den till kapitulation på vintern. Jag såg de ohyggligaste scener när vi ryckte in i staden tidigt på våren. Naturligtvis upplever man alltid fasansfulla saker under ett krig. Våra trupper var sysselsatta med att samla ihop de tyska soldaternas lik. Vi var oroliga för vad som kunde hända om vi lämnade dem liggande kvar när våren kom och den varma sommaren inte var långt borta. Vi visste att om vi inte snabbt skred till åtgärder skulle förruttnelsen börja och det kunde ge upphov till epidemier. Men det var inte lätt. Marken var fortfarande frusen och det var svårt att gräva fram dem. Vi samlade ihop tusentals lik och staplade upp dem i högar med omväxlande lager av järnvägsslipers. Sedan satte vi eld på dessa höga staplar. Jag gick en gång ut för att titta på, men jag gjorde inte om det. Napoleon, eller vem det nu var, sade en gång att brinnande fiendekroppar luktade gott. Vad mig beträffar kan jag inte instämma. Det var en mycket obehaglig lukt, och i sin helhet ett avskyvärt skådespel.

I Stalingrads omgivning fann vi döda tyska soldater som var halvnakna. De var ofta utan byxor och stövlar. Det var inte vargarna som hade varit på dem. Det var marodörer som hade varit i verksamhet, det måste jag tyvärr medge. Jag tror att både soldater och civila hade deltagit i plundringen.

När vi ryckte fram efter slaget vid Stalingrad, såg jag många stora högar med tyska soldater som hade blivit skjutna. Jag frågade general Volskij³¹ om saken: ”Blev de här männen avrättade?”

”Nej, de har alla stupat i strid.”

Det är förstas alltid så att fienden lider svåra förluster när en armé är på framryckning, men jag vill inte utesluta möjligheten att några av våra män hade brutit mot våra stränga instruktioner att inte använda våld mot krigsfångar. Förutom de moraliska synpunkterna ville vi inte ge den fientliga propagandan en möjlighet att påstå att de framryckande sovjetiska styrkorna sköt sina fångar. Emellertid kunde man väl förstå att några av våra män drevs av sitt hat till tyskarna och dödade alla fascistiska soldater som de fick tag på för att hämnas de grymheter som tyskarna hade gjort sig skyldiga till på ockuperat sovjetiskt territorium.

General Malinovskij

I detta kapitel kastas nytt ljus över marskalk Malinovskijs karriär. Som bekant blev han med tiden försvarsminister under Chrusjtjov. Kapitlet ger också en livlig skildring av den atmosfär av intriger och misstänksamhet som omgav Stalins hov och som hotade att kväva för att inte säga förrinta var och en som inandades den. Vi bör lägga märke till att Larinepisoden inte inträffade under krigets första förvirrade dagar, då så många förhoppningar sveks, utan efter

³¹ General T. V. Volskij, chef för 4. mekaniserade kåren.

segern vid Stalingrad.

Under de första krigsåren lärde jag känna Rodion Jakovlevitj Malinovskij mycket väl. Han föll för en tid i onåd sedan Rostov hade kapitulerat för tyskarna, men fortfarande betraktades han som en av våra dugligaste befälhavare. Han brukade underhålla mig med fascinerande historier om sin tidigaste karriär. Han uppfostrades av sin moster och tillbragte barndomen i Odessa. För sin mor hade han endast förakt till övers, men han talade alltid med stor tillgivenhet om mostern. Han arbetade som springpojke i Odessa, och när sedan första världskriget bröt ut, rymde han och anslöt sig till ett regemente som tog honom med sig till fronten. Han slutade som kulspruteskytt vid ett detachment med ryska trupper som skickades till Frankrike som del av den ryska expeditionstyrkan.

Många år senare, när Malinovskij var Sovjetunionens försvarsminister, följde han med mig på en resa till Paris där jag skulle delta i de tre storas möte. Mötet inställdes emellertid just innan det skulle börja, beroende på att amerikanerna skickade ett av sina U-2 spionplan över vårt territorium och vi sköt ner det — en milstolpe i historien om vår kamp mot de amerikanska imperialisterna som fortfarande utkämpade det kalla kriget. En dag föreslog Malinovskij: ”Låt oss besöka den by där vårt förband var förlagt under första världskriget. Den gamle bonden i vars hus vi bodde är förmodligen död, men hans hustru var en ung kvinna. Kanske hon fortfarande är vid liv.” Vi steg i en bil och körde längs en av dessa vackra franska vägar. Malinovskij hittade utan svårighet vägen till byn. Vi fann också huset där han hade bott. Bondhustrun och hennes son, som numera hade egna barn, tog vänligt emot oss. ”Min man dog för många år sedan”, berättade hon.

Vänner började samlas i huset, champagneflaskor korkades upp och Malinovskij började minnas gamla tider och ställde frågor om människor som han känt och platser han besökt.

”Fanns här inte också en bykrog av något slag där bönderna brukade samlas?”

”Minns ni det fortfarande?”

”Ja, den minns jag mycket väl.”

”I så fall minns ni kanske också en flicka som hette så-och-så?”

”Javisst”, sade Malinovskij leende, ”visst minns jag henne.”

De skrattade alla. ”Han minns henne! Hon var byns skönhet! Men hon har varit död länge.”

Den ene fransmannen efter den andre kom till gården. I byn hade det hastigt spritts ett rykte att besökaren var den sovjetiske försvarsministern som hade varit soldat i ett ryskt förband som var förlagt i byn för nära femtio år sedan.

”Naturligtvis kommer vi ihåg er!” sade de alla. ”Ni hade en rysk björn i ert förband, var det inte så?” Malinovskij skrattade och förklarade för mig att han och hans kamrater hade fått tag på en björnunge på vägen till Frankrike och tagit den med sig. Malinovskij hade varit i Frankrike när revolutionen bröt ut hemma i Ryssland. Jag minns att Malinovskij när han berättade sitt livs historia för mig sade: ”Det var en stor besvikelse för mig att jag tjänstgjorde i den ryska expeditionstyrkan när revolutionen bröt ut.” Med stora svårigheter återvände han till Ryssland via Vladivostok och tog sig genom hela Sibirien som på den tiden behärskades av Koltjak. Till slut lyckades han ta sig till Röda armén. Jag återberättar denna del av Malinovskijs biografi därför att den har betydelse för att man skall förstå Stalin-perioden. Under många år hängde misstankarna som ett Damoklessvärd över Malinovskijs huvud, för det första för att han hade tjänstgjort vid den tsaristiska expeditionstyrkan i Frankrike under första världskriget och för det andra för att han hade befunnit sig på av de vita ockuperat territorium innan han anslöt sig till Röda armén.

Han ådrog sig på nytt Stalins personliga misstänksamhet medan vi samarbetade vid

Sydfronten efter slaget vid Stalingrad. Så här gick det till:

En dag rusade Malinovskij in till mig i mitt kvarter i Verchne-Tsaritsynsk. Han var mycket upprörd. Tårarna strömmade ner för hans kinder. ”Rodion Jakovlevitj, vad i all världen står på? Vad har hänt?”

”Nånting förfärligt. Larin har skjutit sig!”

Larin var medlem av det militära rådet vid 2. gardesarmén. Han var också en verklig soldat och en god general. Han och Malinovskij var intima vänner. Larin hade varit Malinovskijs kommissarie när denne fick sitt första kårbefäl, och sedan dess hade han många gånger bett att få Larin som sin kommissarie.

Larins adjutant redogjorde sedan för mig för de närmare omständigheterna kring hans död. Det var i själva verket en fullkomligt otrolig historia. Av allt att döma utsatte han sig med flit för fiendens eld när han gick ut för att inspektera ställningarna vid fronten. I stället för att ta skydd bakom en höstack när tyskarna öppnade eld, struttade han omkring, visade upp ett lockande mål för fienden och sökte avsiktligt döden. Han blev sårad, men det var inget farligt sår. Kulan fastnade i den mjuka delen av vaden utan att skada benet. När jag gick för att hälsa på honom i hans kvarter, satt han uppe och pratade glatt med en kvinnlig armenisk läkare. Han tycktes vara vid gott mod ända tills han sköt sig.

Vi vet hur Larin begick självmord, men vi vet inte varför. Det skulle ha varit lättare att förstå i början av kriget, när ett antal generaler sköt sig under vår reträtt. Men nu hade vinden vänt sig och det var vi som hade gripit till offensiven. Vi hade inneslutit Paulus, och 2. gardesarmén, där Larin var ledamot av det militära rådet, kämpade framgångsrikt mot Manstein. Det tycktes alltså inte finnas någon orsak alls till detta självmord åtminstone ingenting som hade att göra med vår kamp mot tyskarna.

Larin lämnade efter sig en biljett. Och den biljetten var också mycket egendomlig. Över sin namnteckning hade han skrivit orden: ”Länge leve Lenin!” Vi skickade genast Larins självmordsbiljett till Moskva där Sjtjerbakov fick tag på den. Man bör inte säga ofördelaktiga saker om de döda, så jag skall inte säga någonting om Sjtjerbakov utom att han i många år hade varit en högt ställd partifunktionär och under kriget chef för Röda arméns politiska direktorat. Sjtjerbakov visade sin rätta färg när han fick tag på Larins självmordsbiljett. Han använde den till att underblåsa Stalins misstankar mot Malinovskij, och likaså för att få in en stöt mot mig, eftersom jag var ledamot av frontens militära råd när självmordet inträffade.

Kort efter det att vi hade skickat in Larins självmordsbiljett kallades jag till Moskva. Som vanligt började det med en oändligt lång middag med allt vad man kunde tänka sig hos Stalin. Under måltidens lopp vände sig Stalin till mig och frågade: ”Vem är den här Malinovskij?”

”Jag har redan en gång tidigare avgett en rapport om Malinovskij till er”, svarade jag. ”Han är en rätt välkänd general som förde befälet över en armékår i början av kriget och sedan över en armé. Senare hade han befälet över Sydfronten, där han, som ni väl vet, led vissa motgångar.” Efter Rostovs fall hade Malinovskij avsatts från sitt befäl och fått en uppgift bakom fronten där han satte upp 2. gardesarmén.

När vi hade kommit så långt började Sjtjerbakov spela på Stalins misstänksamhet på ett sätt som var beräknat att vända Stalin mot Malinovskij och indirekt också mot mig. ”Vet ni vad”, sade Sjtjerbakov, ”den här historien är mycket förbryllande. Kanske det inte var någon tillfällighet att Larin skrev 'Länge leve Lenin' och inte 'Länge leve Stalin'. Vad tror ni att han menade med att säga Lenin och inte Stalin?”

”Det har jag ingen aning om”, svarade jag. ”Larin var uppenbarligen påverkad av några psykologiska störningar när han sköt sig.”

Det var alldeles tydligt att Sjtjerbakov försökte få mig att kritisera Larin och Malinovskij, men

jag hade inte för avsikt att låta honom utnyttja mig på det viset.

Senare frågade mig Stalin ännu en gång: ”Vem är den här Malinovskij ?”

”Kamrat Stalin, jag har känt Malinovskij sedan början av kriget, och jag kan endast ge honom de allra bästa rekommendationer, både som general och som människa.”

Jag var fullt på det klara med att Malinovskij var illa ute. Hans tidigaste levnadsöden, misslyckandet vid Rostov, och nu Larins självmord — alla dessa detaljer hade enligt Stalins sätt att se saken med varandra att göra. Indicier hopades mot Malinovskij, trots mina ivriga försök att ta hans parti.

”När ni återvänder till fronten”, sade Stalin, ”ska ni hålla honom under noggrann uppsikt. Och jag vill att ni också håller ett öga på 2. gardesarméns stab. Kontrollera alla hans order och beslut. Följ hans minsta rörelse.”

”Ska ske, kamrat Stalin. Jag ska inte lämna Malinovskij ur sikte.”

När jag kom tillbaka till fronten fick jag lov att spionera på Malinovskij dagarna i ända. Jag måste övervaka honom till och med när han gick till sängs för att se om han slöt ögonen och verkligen somnade. Jag gillade inte alls att ha en sådan uppgift.

Det var först efter Stalins död, när Malinovskij och jag gick på jakt tillsammans, som jag berättade för honom hur Stalin hade reagerat för Larins självmord och hur jag hade måst avlägga rapport om honom i högkvarteret. Malinovskij berättade då att han hela tiden hade vetat varför jag oavlatligt följde efter honom och ordnade så att jag fick kvarter strax bredvid honom. Han sade att han förstod hur kinkig min situation hade varit, och att han inte hade hyst agg till mig för vad jag gjorde. Han hade förstått att så länge han skötte sin befattning bra och plikttroget, skulle jag inte blanda mig i vad han gjorde utan tvärtom avge fördelaktiga rapporter om honom till Stalin.

Jag vet inte vad det i själva verket var som räddade Malinovskij från att falla offer för Stalins osunda behov att låta arrestera människor och likvidera dem. Kanske det var krigets praktiska krav som tvingade Stalin att i detta fall lägga band på sin vrede och sin misstänksamhet. Men kanske det också hade någonting att göra med min intervention till förmån för Malinovskij att han blev skonad. När allt kommer omkring var inte mitt inflytande på Stalin helt obetydligt.

Kamrat Ulbricht kommer på besök

Här fångar vi en glimt av Walter Ulbricht, Tyska demokratiska republikens, det vill säga det kommunistiska Östtysklands nuvarande härskare. I likhet med andra tyska kommunister tillbragte han krigsåren i Sovjetunionen och instruerades därvid för sin blivande roll. I Moskva var han ledare för det landsflyktiga tyska kommunistpartiets politiska sektion och främjade därvid sin egen befordran genom att förråda några av sina dugligaste partikamrater. 1942 etablerade ryssarna i Moskva det s.k. fria tyska utskottet med uppgift att rekrytera tyska krigsfångar för politisk träning och bedrivande av propaganda bland de kämpande tyska styrkorna. Efter Stalingrad knöts en del höga tyska officerare till detta utskott. Den bästa framställningen av detta ämne är den som Heinrich von Einsiedel ger i ”Tagebuch der Versuchung”.*

Vid ett tillfälle kom Walter Ulbricht tillsammans med ett par andra tyska kommunister till Verchne-Tsaritsynsk för att förmedla propaganda till fienden genom megafoner och högtalare.³² De uppmanade de tyska trupperna att ge upp. Detta arbete utfördes vanligen

* Walter Ulbricht (1893-1973) var förta sekreterare i Tyska socialistiska enhetspartiet och DDR:s politiske ledare till 1971, då han avlöstes av Erich Honecker..

³² Denna episod måste ha ägt rum vid mitten av december 1942, medan ryssarna motverkade Mansteins desperata försök att undsätta Paulus' i Stalingrad inneslutna 6. armé.

nattetid. Ulbricht och jag åt ofta middag tillsammans när han återvände från frontlinjen. Jag brukade skämta med honom en hel del: ”Nå, kamrat Ulbricht, det ser inte ut som om ni hade gjort er förtjänt av er middag i dag. Inga tyska överlöpare har uppenbarat sig.”

Men sedan fick jag en dag en rapport om att en tysk soldat hade kommit över på vår sida. ”För hit honom”, sade jag. ”Vi ska se vad det är för en karl, och vi ska också ta reda på vad han har att säga om moralen hos sina kamrater.”

De förde mannen till mig. ”Vem är ni?” frågade jag. ”Av vilken nationalitet är ni?”

”Jag är polack.”

”Hur hamnade ni i tyska armén?”

”Jag är från den del av Polen som annekterades av Tyskland. Jag blev inkallad.”

Jag kände mig lite osäker på den här mannen. ”Vi planerar att bilda en polsk armé för att befria ert land”, sade jag. ”Vad anser ni om den saken?” ”Det gläder mig. Naturligtvis vill jag att Polen ska bli fritt.”

”Nå, i så fall, vill ni ansluta er till den polska armén?”

”Nej.”

”Hur ska Polen i så fall befrias?”

”Ryssarna kommer att befria Polen.”

Jag gillade inte hans sätt att säga det. Jag vände mig till kamrat Ulbricht och sade: ”Det här är alltså vad ni har lyckats locka hit med er propaganda. Han är ingen tysk soldat alls utan en polack som flyr från tyskarna. Och han är inte ens beredd att delta i befriandet av sitt fädernesland.”

Senare deserterade också några verkliga renblodiga tyskar och togs till fånga. När julen närmade sig gav jag order om att de skulle få åtnjuta gästfrihet på vår stab — det vill säga Malinovskijs stab. Men, instruerade jag, först skulle de gå i bastu, avlusas, få en möjlighet att tvätta sig och förses med lite nya kläder. Sedan lät vi föra dem till vårt kvarter och gav dem hundra gram vodka per man och lite att äta. Ulbricht var också där. Under det samtal som följde, berättade en av de tyska fångarna att han var emot nazisterna, mot Hitler och mot kriget. Han framstod tydligt som den bäste i sin grupp. Ulbricht frågade honom: ”Skulle ni gå med på att vi skickade er tillbaka till era egna linjer för att arbeta där för oss?”

”Ja, det är jag villig att göra”, sade tysken. ”Vi kan bege oss dit en åt gången, och sedan kan vi berätta för våra officerare att vi har rymt från er.

Det här ledde till ett meningsutbyte i gruppen. ”Om vi försöker ta oss tillbaka till våra egna linjer”, sade en annan av tyskarna, ”blir vi skjutna. Ingen kommer att tro att vi har rymt. Och inte heller kommer någon att tro någon annan historia som ni hittar på åt oss.”

”Din förbannade pultron!” utbrast ”vår” tysk hetsigt. ”Jag vill i alla fall göra det! Låt dem skjuta mig! Jag har ingenting emot att dö för vår sak!”

Kamrat Ulbricht och jag var fullständigt ense om önskvärdheten av att skicka de tyska desertörerna tillbaka till deras egna linjer. Men sedan fick Tolbuchin reda på vår plan.³³ Han

³³ Det kan vara lite svårt att skilja på de olika staber och stabskvarter som omnämns. I Verchne-Tsaritsynsk låg på den tiden staben för 31. armén under generalmajor N. I. Trufanov. Denna armé var grupperad tillsammans med 57. armén under general F. I. Tolbuchin. Malinovskij förde då befälet över 2. gardesarmén som under protest förflyttades den 13 december från Rokossovskijs Donfront till Stalingradfronten med stor brådska för att hejda von Mansteins offensiv (denna offensiv bröt samman den 21 december). Chrusjtjov befann sig säkert tillsammans med den sovjetiske generalstabschefen, marskalk Vasiljevskij, vid 51. arméns stab den 12 december när hotet från von Manstein var som svårast.

sökte upp mig och sade: ”Kamrat Chrusjtjov, bry er inte om att förverkliga den där idén med överlöparna. De här tyska fångarna vet var våra staber är belägna, och om vi låter dem gå, kan det hända att de röjer oss och vi blir bombade.”

”Det finns ingen risk för den saken”, sade jag. ”De fördes med förbundna ögon till och från staben. De har ingen aning om var de har varit.” ”Hur som helst kan jag inte ta risken. Åtminstone får ni inte skicka dem tillbaka förrän jag har flyttat min stab till en ny plats.”

Jag förstod att det inte lönade sig att envisas. Jag visste att Stalin inte skulle stödja mig om Tolbuchin klagade på mig över mitt huvud. Jag berättade aldrig för Ulbricht om Tolbuchins invändningar. Jag sade helt enkelt:

”Kamrat Ulbricht, av allt att döma är det bäst att vi lägger den här planen åt sidan därför att det finns en viss risk för att de här tyskarna röjer platsen för våra staber om vi låter dem gå.”

Han ryckte på axlarna. ”Det är ju möjligt.” Och han fortsatte med sitt jobb att förmedla propaganda till de tyska linjerna.

Kursk

Slaget i Kursk-utbuktningen var världshistoriens hittills utan jämförelse största pansarslag. Stalingrad hade vänt strömmen, men i juli 1943 knäckte Zjukov ryggraden på den tyska armén och dömde den till undergång. De omkring 6.000 stridsvagnar och motordrivna kanoner som var engagerade i striden slet upp den öppna stäppen, och manöverfriheten var så total, att likheten med ett sjöslag var större än vid någon annan känd drabbning på land. Men världen fascinerades inte av Kursk-slaget som av Stalingrad. Det förra var emellertid ett alldeles fantastiskt vapenskipande, en kontrollerad och dirigerad batalj av kolossala mått, och det ådagalade på ett synnerligen förmånligt sätt kunnande, nervstyrka och hänsynslöshet inte bara hos Zjukov och Vasiljevskij, som hade planerat slaget, utan också hos Rokossovskij, som förde befälet över centern, och Vatutin, som ledde den kort förut stärkta Voronezj-fronten. Dessa män tvang de krigshärdade tyska pansarformationerna till överksamhet och förintade dem sedan totalt. Chrusjtjov deltog i detta extraordinära förlopp som politisk rådgivare åt generallöjtnant N. F. Vatutin, som vid ifrågavarande tid framstod som en av östfrontens mest begåvade härförare — högintelligent men också fylld av energi utan gräns. Han dödades i februari 1944 av revolterande ukrainska nationalisterna. En klagande relation av slaget vid Kursk liksom f.ö. av hela det tysk-ryska kriget ges i ”Barbarossa” av Alan Clark.

Våra belackare brukade säga att enda skälet till att vi kunde besegra Paulus väldiga armé vid Stalingrad var att vi hade den ryska vintern på vår sida. De hade sagt samma sak när vi slog tillbaka tyskarna utanför Moskva 1941. Alltsedan Ryssland hade omintetgjort Napoleons invasion 1812, hade det sagts att vintern var vår effektivaste bundsförvant. Emellertid kunde tyskarna inte begagna denna ursäkt för att förklara sitt nederlag i slaget vid Kursk 1943. Det var de som sköt det första skottet, de valde tidpunkten, platsen och formen för slaget. Det var Hitler och hans banditer som hade alla korten på hand. Det var högsommar. Om man gillar poetiska fraser, kan man säga att landskapet stod i full blom, drypande av de ljuvligaste dofter.

Våra arméer under Rokossovskij hade planerat att inleda en egen offensiv den 20 juli. Vi var övertygade om att den skulle bli framgångsrik, att vi skulle krossa tyskarna och rycka fram väster om Dnjepr. Vi drevs alla av en enda strävan — att bryta igenom de tyska linjerna och befria Charkov.

Plötsligt, femton eller sexton dagar innan vår offensiv skulle börja, fick vi ett samtal från 6. armén. Arméchefen meddelade att en tysk soldat hade deserterat från en SS-division i främsta linjen och att han hade viktiga upplysningar. ”Han säger att tyskarna går till anfall klockan tre i morgon bitti.” Vi gav order om att fången genast skulle föras till oss. Vatutin och jag

förhörde honom.

”Vad är det som kommer er att tro att de ska gå till anfall?”

”Naturligtvis har jag inte sett anfallsorderna”, svarade han, ”men trupperna kan räkna ut vad som kommer att hända. Och det är inte bara intuition. För det första har vi fått tre dagars torrskaffning. För det andra har stridsvagnar förts fram ända till de främsta linjerna. För det tredje har det givits order om att ammunition ska lagras upp alldeles i närheten av det tunga artilleriet för att ingen tid ska gå förlorad med att lasta ur när artilleriförberedelsen börjar.”

”Vad är det då som gör er så säker på att anfallet ska börja klockan tre på morgonen?” frågade jag.

”Det är väl inte så svårt att räkna ut. Vid den här tiden på året börjar det ljusna ungefär vid den tiden, och det är då som den tyska ledningen helst vill börja ett anfall.”

Den här desertören var en ung man, han var elegant och såg bra ut - tydligen inte av arbetarhärstamning. Han tjänstgjorde vid en av de kända SS-divisionerna — ”Adolf Hitler”, ”Das Reich” eller ”Dödskalldivisionen”. Alla dessa tre divisioner var koncentrerade mot oss. Jag brukade säga Vatutin att till vilken front jag än kom, hade jag alltid Dödskalldivisionen mot mig.

Jag frågade tysken om han var nazist.

”Nej. Jag är mot nazisterna. Det är därför som jag har kommit över på er sida.”

”Men ni tjänstgör vid SS och alla SS-män är nazister.”

”Inte nu längre. Det stämde under första och andra krigsåret, men nu tar SS alla som de kan få tag på. De tog mig på grund av min längd och mitt utseende. Hur som helst är jag en helt annan sorts tysk än nazisterna. Mina föräldrar kommer från Elsass, och jag uppfostrades som fransman. Mina föräldrar är mot Hitler och de har bibringat mig sina åsikter. Jag vill inte riskera mitt skinn för Hitler. Därför har jag deserterat. Det ligger i det tyska folkets intresse att Hitler blir besegrad och avrättad.”

När vi hade avslutat vårt förhör med fången, förde underrättelseofficerarna bort honom. Vi ringde genast till Moskva för att meddela överkommandot att tyskarna förberedde en offensiv.

Kort därpå ringde Stalin till mig. Jag vet inte om han hade talat tidigare med Vatutin. När jag säger att Stalin ringde till mig, vill jag därmed inte säga att han inte också skulle ha ringt till den militäre befälhavaren. Jag vill inte att man skall tycka: ”Titta på den där Chrusjtjov, nu försöker han framhålla sig själv igen, hela tiden håller han på med sitt jag-jag-jag.” Nej, mina värderade vänner, jag försöker inte alls framhålla mig själv. Jag försöker bara berätta vad som hände från min synpunkt sett. Jag var ledamot av det militära rådet och av politbyrå, Stalin kände mig och litade på mig. Även om han ibland gjorde mig till syndabock för sina egna misstag och även om han ibland lät sin besvikelse och sin oro gå ut över mig, hade han ändå stort förtroende för mig. Han ringde ofta och frågade mig om min åsikt, det gjorde han när jag var i Stalingrad och längre söder ut, och det gjorde han också i utbuktningen vid Kursk.

Stalin lyssnade lugnt när jag förklarade situationen. Han var inte häftig eller otålig som han ofta tidigare hade varit. Det gladdde mig. Jag har ingen aning om varför han den här gången var så lugn och samlad medan han vid andra tillfällen inte alls kunde lägga band på sig. Det var som om självaste djävulen hade haft ett snöre fäst vid Stalins huvudnerv, och ingen visste när det behagade djävulen att rycka i snöret så att Stalin fick ett av sina raserianfall. Både Stalins häftighet och självkontroll var mycket högt utvecklade. Han var kort sagt en överväldigande personlighet.

När jag hade redogjort för läget frågade Stalin: ”Vad anser ni att vi bör göra?”

”Chefen för fronten och jag har rådgjort om saken, och vi är mycket optimistiska. För vår del

är vi bara glada om tyskarna inleder sin offensiv i morgon.”

”Varför?”

”Därför att våra försvarsställningar är starka, och vi kommer att låta fienden betala det med blod om han försöker sig på ett genombrott. Även om vi fortfarande väntar på våra förstärkningar, kommer vi att kunna hålla stånd. Det behövs inte lika stora styrkor till försvar som till anfall. Det har vi redan lärt oss både i praktiken och teorin.”

Fienden var också förtröstansfull och trodde på seger. Senare såg jag en order som vi hade fått tag på hos ett skingrat tyskt pansarförband. Den innehöll ett budskap till de tyska trupperna som lät ungefär så här: ”Ni inleder nu en offensiv med stridsvagnar som är den ryska T-34 långt överlägsna. Hittills har T-34 varit världens bästa stridsvagn, till och med bättre än våra egna. Men nu har ni våra nya Tigervagnar. De har inte sin like. Med ett sådant vapen kan inte den tyska arméns tappra soldater misslyckas med att krossa fienden.”

Deras nya stridsvagnar utgjorde faktiskt ett svårt hot, men våra trupper lärde sig snart hur de skulle behandlas. Vid Kursk segrade vi i det slag som definitivt kom vågskålen att sjunka till vår fördel. Enligt min åsikt var slaget i utbuktningen vid Kursk det stora fosterländska krigets vändpunkt. Det var av avgörande betydelse för Hitlertysklands nederlag och den sovjetiska arméns, vår ideologis och vårt kommunistpartis slutliga triumf.

Segev

Chrusjtjov intågade i Kiev den 21 nov. 1943. Han var då generallöjtnant och erfor helt säkert en känsla av intim samhörighet med de soldater bland vilka han hade levat i över två år. Han följde med dem fram till den polska gränsen, men hans krigstjänstgöring var nu slut, och han nödgades återvända till Kiev för att ta itu med att återställa partiförvaltningen i Ukraina liksom regeringen där.

Efter sitt nederlag vid Kursk började tyskarna under vår armés hårda slag dra sig väster ut. Jag är, det måste jag medge, behäftad med vissa mänskliga svagheter, bland dem stolthet, och jag erkänner gärna att jag är stolt över att ha varit ledamot av det militära rådet vid de fronter som var engagerade i de väldiga slag som Röda armén utkämpade vid Stalingrad och Kursk.

Efter Kursk tjänstgjorde jag först vid Voronezjfronten, sedan vid Första ukrainska fronten. Vi ryckte i snabb takt fram mot Kiev. Det var ett ögonblick fyllt av triumf när vi kom fram till Dnjeprs västra strand. Vi kämpade för att befria Ukrainas huvudstad, de ryska städernas moder. Alla kände glädjetårar välla upp. Sedan 1941 hade vi drivits tillbaka ända till Stalingrad. Och nu, i morgon eller senast i övermorgon, skulle vi vara tillbaka i Kiev!

Medan vi ännu stod utanför staden, anlände Zjukov från högkvarteret.³⁴ En underjordisk bunker gjordes i ordning åt honom och mig att sova i. Under dagen satt vi och skämtade och diskuterade läget. På andra eller tredje dagen brydde vi oss inte längre om att använda bunkern. Vi hade drivit in tyskarna i skogarna, och våra trupper var invecklade i skärmytslingar i stadens utkanter. Vi kämpade från vårt brohuvud väster om staden för att hindra fienden från att bryta sig ut till vägen Zjitomir—Kiev.

Ställföreträdande chef för Voronezjfronten var Gretjko.³⁵ Vi hade skickat honom för att ordna en stridsledningsplats åt sig i Mezjgora och därifrån medverka till att organisera trupperna.

³⁴ Efter Kursk övertog Vatutin, chefen för Voronezj fronten, Första ukrainska fronten. Chrusjtjov följde med honom. När Vatutin blev dödligt sårad i februari 1944, övertog Zjukov för en tid hans befäl, det första befäl i fält han hade fört sedan slaget om Moskva 1941.

³⁵ Generalöverste A. A. Gretjko, numera marskalk och försvarsminister, blev överbefälhavare för Warszawa-paktens styrkor 1960. Som chef för Kievskas militärdistriktet genast efter kriget samarbetade han intimt med Chrusjtjov några år. Det var Gretjko som planerade, förberedde och ledde den sovjetiska invasionen i Tjeckoslovakien 1968.

Jag minns att solen höll på att gå ner när Gretjko anlände till vår stridsledningsplats utanför Kiev. Det var en varm kväll fast hösten närmade sig. Vi hade kommit ut med våra burkas [kaukasiska mantlar] slängda över axlarna. Gretjko körde fram och rapporterade direkt till mig. Jag hade känt honom länge och hade stor aktning för honom, så jag tillät mig att skämta om hans ovanliga längd. ”Kamrat general”, sade jag, ”var vänlig och dra er tillbaka några steg så att jag kan se er i ögonen.” Han skrattade. Jag minns inte exakt vad han hade att säga i sin rapport, men i huvudsak innehöll den vad vi redan visste: fienden var slagen.

Kort därpå hörde vi plötsligt en explosion och ett rökmoln steg upp från staden. Jag som kände Kiev som min egen ficka, sade: ”Tyskarna spränger Bolsjevik-fabriken i västra delen av staden. Om de har börjat spränga byggnader, betyder det att de är på flykt.” Före vår offensiv hade jag bett att speciella patruller skulle utses med uppgift att ta sig fram raka vägen till centralkommitténs byggnader, Kievskas militärdistriktets stabs byggnad, ministerrådets byggnader, vetenskapsakademin och andra viktiga punkter så snart våra trupper trängde in i Kiev. Dessa patruller skulle förvissa sig om att tyskarna inte fick tid att anlägga bränder eller spränga byggnader i luften. De skulle också driva bort de tyska förstöringsavdelningarna och desarmera alla sprängladdningar som redan var utplacerade.

När explosionerna började, sade jag till artillerichefen: ”Kamrat Varentsov, ge order om att täcka Kiev med spridd störmingseld.” Han tittade häpen på mig. Han visste att jag var en lojal kievbo och att jag älskade min stad högt. Så varför gav jag plötsligt order om att öppna eld mot Kiev? ”Kamrat Varentsov, om ni öppnar eld mot staden”, förklarade jag, ”slås tyskarna av panik. De försöker ta sig ut ännu snabbare än tidigare, och då hinner de inte tillfoga staden så stor skada. Vi kan alltid reparera de skador som förorsakas av några spridda granater.”

Våra trupper ryckte in i Kiev den 6 november [1943], en speciell glädjedag därför att det var dagen före årsdagen av den stora oktoberrevolutionen. Det kan se ut som om vi medvetet hade ordnat med befriandet för att fira denna årsdag, men i själva verket var det bara en lycklig tillfällighet.

Tidigt på morgonen den 6 november skickade jag min chaufför, kamrat Zjuravlev, till Kiev för att kontrollera i vilket skick vägen befann sig. Han rapporterade att vägen var i bästa skick. Några ukrainska ledare och jag åkte in till staden. Jag kan inte beskriva den rörelse som grep mig när jag åkte längs vägen mot Kiev. Det var en gammal välkänd väg som vi hade använt när vi åkte till vår datja före kriget. Vi passerade genom förstäderna och kom till Kresjtjatic [huvudboulevarden i Kiev]. Jag begav mig raka vägen till ministerrådet för att inspektera byggnaden. Till det yttre var den oskadd. Centralkommitténs byggnad var inte heller förstörd, och detsamma gällde vetenskapsakademin och teatrarna, men både ”Bolsjevik”- och ”Kresjtjatic”-fabrikerna var sprängda i luften.

Det var någonting spöklikt över staden. Före kriget hade den varit så livlig, bullersam och ungdomlig, och nu såg man inte en levande själ. När vi vandrade längs Kresjtjatic och svängde in på Leningatan, ekade våra steg på de folktomma trottoarerna. Men snart började människorna komma fram från sina gömställen. Det var som om de hade kommit från underjorden.

Medan vi vandrade fram längs Leningatan i riktning mot operan och pratade och jämförde våra intryck, hörde vi plötsligt ett hysteriskt rop, och en ung man kom springande mot oss. Han ropade gång på gång: ”Jag är den ende juden som finns kvar! Jag är den ende juden i Kiev som fortfarande är vid liv!” Jag försökte lugna honom. Jag kunde se att han var i ett mycket upphetsat tillstånd, och undrade om han hade blivit sinnessjuk. Jag frågade hur det kom sig att han hade överlevt. ”Jag har en ukrainsk hustru”, sade han, ”och hon höll mig gömd på vinden. Hon gav mig mat och tog hand om mig. Om jag hade visat mig i staden,

skulle jag ha blivit likviderad tillsammans med de andra judarna.”³⁶

En stund senare mötte vi en gammal man med grått skägg som bar på en lunchväska, precis lik den som jag brukade ha med mig när jag arbetade på fabriken i Juzovka. Han kastade sig över mig och kysste mig på båda kinderna. Jag var djupt rörd. En fotograf lyckades föreviga denna scen, och bilden publicerades sedan i många tidningar och tidskrifter.

Jag såg min första skymt av amerikanerna sent på våren eller tidigt på sommaren 1944 nära Kiev. Det var en varm och klar dag. Plötsligt hörde vi motordån i fjärran. Vi tittade mot himlen och såg en stor formation av flygplan som kom flygande mot oss. Jag hade aldrig tidigare sett denna typ av plan. Jag förstod att de måste vara amerikanska, eftersom jag visste att vi inte hade något liknande i vårt flygvapen. Och givetvis hoppades jag att de var amerikanska, den enda andra möjligheten var nämligen att de var tyska. Senare kom jag underfund med att dessa plan var så kallade ”flygande fästningar” av typ B-17, och att de var baserade utanför Poltava enligt en överenskommelse med Roosevelt. De använde vårt territorium för att lasta in bomber och bränsle efter sina bombningar över Tyskland. Vi såg dem ofta flyga över oss på natten, på väg mot sina mål i Tyskland, och återvända i gryningen. Men på något vis lyckades tyskarna spåra de amerikanska bombplanen till deras bas i Poltava, varpå de bombade den. Jag fick rapport om att många plan hade förstörts och många liv gått förlorade. De flesta av de dödade var våra egna män som tjänstgjorde som underhållspersonal på basen.³⁷

Medan vi drev tyskarna väster ut stötte vi på en gammal fiende — de ukrainska nationalisterna. Vi hörde av kamrat Begma, chefen för vårt partisanhögkvarter i Ukraina, att banditerna³⁸ satte upp sina egna partisanförband. De var baserade i skogarna kring Rovno. Deras ledare kallades Taras Bulba efter Gogols romanhjärte. Vi instruerade Begma att i detalj ta reda på vad Banderas partisaner planerade att göra. Sedan uppmanade vi honom att ge Bulba tillfälle att förena sina styrkor med oss i kampen mot tyskarna. Bulba vägrade. Vi förstod snart att banditerna försökte bevara sin styrka och konsolidera sina krafter så att de kunde inleda ett partisankrig mot oss i vår rygg sedan vi hade drivit ut tyskarna från Ukraina.

Jag begav mig på vintern 1944 själv till Rovno för att konferera med kamrat Begma och den befälhavare som hade erövrat staden och befriat den kringliggande trakten. Jag tror att det var Moskalenko.³⁹ Marken var snötäckt och det var bittert kallt. Jag beslöt att återvända till Kiev så snart mötet på divisionsstaben var undanstökat. Divisionschefen försökte övertala mig att stanna över natten, men jag ville genast fara tillbaka till Kiev. Jag åkte norr ut längs vår gamla gräns mot Polen. Jag stannade för att rasta vid en av våra bakre underhållsbaser och lade märke till att en hel del folk egendomligt nog drev omkring där. Jag undrade i mitt stilla sinne

³⁶ Här hänсыftas det på massakern på judar i Babi Jar, en ravin strax utanför staden. På två dagar dödades 33 771 judar — de ställdes upp på kanten av stora gropar och mejades ner med kulsprutor. Såväl under Stalin som under Chrusjtjov vägrade det sovjetiska ledarskapet att erkänna att judarna hade lidit mera under nazisterna än andra sovjetmedborgare. Platsen för massakern vid Babi Jar byggdes om till en rekreationspark. Det var först när skalden Jevgenij Jevtusjenko skrev sin berömda dikt ”Babi Jar”, och råkade i onåd för den, som det stora flertalet ryssar hörde om denna tragedi.

³⁷ Med undantag för en jaktflottilj från RAF som var baserad utanför Murmansk i början av kriget, representerade upprättandet av den amerikanska bombplansbasen i Poltava Stalins enda eftergift till sina västliga allierade som försökte inleda flygoperationer från sovjetiskt territorium. Den tyska vedergällningsråd som Chrusjtjov nämner ägde rum på natten mellan den 21 och 22 juni 1944. Tyskarna förstörde femtio amerikanska bombplan och dödade ett trettiotal ryssar samt två amerikaner. Trots stora förhoppningar och omsorgsfull planering blev det aldrig några större resultat av ”skyttelbombningen” över Tyskland, som gick under kod namnet ”Frantic”. Endast aderton flygningar utfördes. Operationen försvårades hela tiden av sovjetisk politisk misstänksamhet och byråkratisk ineffektivitet.

³⁸ Anhängare till den nationalistiske ukrainske rebellen Stepan Bandera.

³⁹ K. S. Moskalenko, som då var arméchef vid Första ukrainska fronten, blev sedermera marskalk. Han stod Chrusjtjov mycket nära. 1960 blev han chef för det sovjetiska robotkommandot och senare för de strategiska robotstyrkorna.

hur många av dem som var förklädda banditer som åt vår mat, värmdes sig vid våra eldar och spionerade på oss. Jag hade blivit varnad för att hela området var fullt av banditer. I stället för att tillbringa natten på denna underhållsbas, fortsatte jag till en liten by vid den gamla polska gränsen och stannade där.

Jag önskar att jag hade haft fler tillfällen att besöka staberna vid fronten efter att våra trupper ryckte in i Polen. Jag skulle så gärna ha sett något av hur vi förföljde tyskarna in i Östeuropa, men jag hade händerna fulla i Kiev, där jag hade överinseendet över Ukrainas återuppbyggnad och reorganisationen av det ukrainska partiet.

Glädjen var stor inom armén när vi hade drivit ut fienden från vårt land. Det var speciellt gardesförbanden som utmärkte sig under det sista krigsåret. Deras slagord var: ”Vidare till Berlin! Från Stalingrad till Berlin!” Ett favoritämne för skämt och skålar var frågan om vem som skulle bli kommendant i Berlin när vi äntligen hade erövrat den tyska huvudstaden. Alla ville ha den befattningen. Var och en som hade sett — och personligen upplevt — de lidanden som vårt land hade utstått under detta krig ville göra sitt för att försäkra sig om att tyskarna fick betala för vad de hade gjort oss.

Jag minns att Zjukov en dag ringde till mig i Kiev. Han triumferade. ”Snart kommer jag att ha det här odjuret Hitler instängd i en bur”, sade han. ”Och när jag skickar honom till Moskva, ska jag se till att det blir genom Kiev så att ni kan ta er en titt på honom.” Jag önskade Zjukov all framgång. Jag visste att när det var han som förde befälet över vår front, var offensiven i goda händer. När Tyskland hade kapitulerat, ringde Zjukov till mig igen och sade: ”Tyvärr kan jag nog inte hålla mitt löfte. Den där giftormen Hitler är död. Han sköt sig, och de brände liket. Vi hittade de förkolnade resterna.”⁴⁰

Sålunda slutade vårt folks stora epos, kriget mot de nazistiska inkräktarna. Vi var utom oss av glädje över att fienden var förintad, och vi kände en lojal och moralisk tillfredsställelse med segern. Alexander Nevskijs ord ringde i våra öron: ”Den som kommer till oss med svärd, skall med svärd förgås.”⁴¹

Jag borde ha vetat bättre, men jag beslöt att ringa till Stalin för att lyckönska honom till Tysklands kapitulation. När han svarade i telefonen, sade jag: ”Kamrat Stalin, tillåt mig att lyckönska er till våra väpnade styrkors och vårt folks seger över den tyska armén.” Och hur reagerade han? Han avbröt mig tvärt och sade att jag slösade bort hans dyrbara tid. Jag stod stum av häpnad. Jag ångrade bittert att jag över huvud taget hade ringt till honom. Jag borde ha känt honom tillräckligt väl för att veta vad som skulle hända. Som jag redan har sagt var Stalin en god skådespelare. Han försökte nu göra sig sken av att han, eftersom kriget var slut, redan måste tänka på andra, viktigare ting. Varför skulle jag slösa bort hans tid med att prata om gårdagen när han ansträngde alla sina krafter för att tänka på morgondagen? Han uppförde sig som om han inte varit ett dugg förvånad över vår seger. Han ville ge mig den uppfattningen att han hela tiden hade vetat hur kriget skulle gå. Men jag visste bättre. Jag hade sett honom under stunder av kris. Jag visste att han under kriget hade varit mera bekymrad och rädd än de flesta av dem som omgav honom.

⁴⁰ Stalin påstod naturligtvis länge att Hitler inte alls var död.

⁴¹ Alexander Nevskij, den legendariske ryske krigshjälten, var inte den förste som gav uttryck för sådana känslor.

Stalin och de allierade

I detta kapitel erkänner en sovjetpolitiker för första gången offentligt den kolossala roll som uthyrningshjälpen i förening med andra slag av amerikansk och brittisk hjälp till Sovjetunionen spelade för dess försvar under kriget. Det är synd att Chrusjtjov inte ansåg sig kunna tala på detta sätt medan han var kvar vid makten. Sovjetfolket har aldrig fått veta vad västmaktshjälpen betydde, och hela ämnet har till den grad överskyggats av propaganda av det ena eller andra slaget att det även i väst finns alltför många människor som aldrig riktigt har förstått omfattningen och betydelsen av de västallierades bidrag. Chrusjtjov berättar inte ens halva sanningen, men han har åtminstone lagt grunden till en totalredovisning. I övrigt erinras vi här om den hetsiga debatten om den andra fronten, om den djupa misstron mot de västallierades motiv samt om den totala oförmågan att fatta den kolossala marina operation som en invasion på Engelska kanalens sydsida skulle kräva. På de ryska kartorna tedde sig detta vatten som ett obetydligt hinder. Föreliggande kapitel avslöjar också att Chrusjtjov hölls i nästan total ovetskap om de viktiga militära och politiska beslut som Stalin förberedde. Vi bör hålla i minnet att Chrusjtjov vid ifrågavarande tid inte bara var herre över Ukraina utan även sedan långt tillbaka medlem av politbyrån. Det står nu klart att han ingalunda rådfrågades i aktuella utrikespolitiska frågor och att han inte ens informerades om Stalins planer eller om hans förhandlingar med Churchill och Roosevelt — bortsett från vad Stalin i anekdotform kunde låta undslippa sig vid middagsbordet. I detta sammanhang har ett i ett senare kapitel gjort avslöjande intresse: Chrusjtjov berättar där att han före sin definitiva återkomst till Moskva 1950 inte ens erhöll de officiella handlingar som cirkulerade bland hans kolleger i Moskva. Detta var en säregen skola för den man som i sinom tid skulle komma att ensam utforma Sovjetunionens politik. Att Chrusjtjov lyckades så bra som han gjorde talar gott för hans sunda förnuft och hans förmåga att lära. Men vad som i detta kapitel berättas ger också en del av förklaringen till hans misslyckanden.

En segerparad på Röda torget i Moskva var planerad till den 24 juni 1945. Jag kom till Moskva för att delta i denna manifestation. Jag ville se våra trupper marschera och glädja mig tillsammans med hela vårt folk i vårt fäderneslands huvudstad. Eisenhower kom också till Moskva. Han stod med oss på Leninmausoléet och tog emot paraden. Det var första gången jag träffade Eisenhower. Stalin gav en stor bankett. Alla våra militära ledare var där. Det var också Eisenhower. Jag tror inte att Montgomery, den engelske fältmarskalken, var där. Stalin hade goda relationer med Eisenhower och ännu bättre med Roosevelt. Han hade dåliga relationer med Churchill och ännu sämre med Montgomery.

Efter kriget, men före min förflyttning från Ukraina tillbaka till Moskva (i slutet av 1949), hörde jag Stalin under samtalen i den inre cirkeln tala om Eisenhowers ädla karaktär. Stalin framhöll alltid Eisenhowers anständighet, generositet, och ridderlighet i relationerna med sina allierade. Stalin sade att om inte Eisenhower hade varit, skulle vi inte ha lyckats erövra Berlin. Tyskarna hade koncentrerat sina styrkor mot oss, samtidigt som de beredde sig att kapitulera för amerikanerna och briterna. Stalin vädjade i ett brev till Eisenhower om att denne skulle hålla tillbaka sina trupper; Stalin förklarade för Eisenhower att i enlighet med hans överenskommelse med Roosevelt och i betraktande av allt det blod som vårt folk hade gjutit, hade våra trupper gjort sig förtjänta av att tåga in i Berlin före de västallierade. Eisenhower höll då tillbaka sina styrkor och avbröt deras offensiv, varigenom våra trupper fick tillfälle att erövra Berlin. Om han inte hade handlat så, skulle Berlin ha ockuperats av amerikanerna innan vi hann fram. Då skulle, som Stalin sade, frågan om Tyskland kanske ha avgjorts på ett annat sätt och vår ställning kanske skulle ha blivit betydligt ofördelaktigare. Det var en sådan ridderlig generositet som Eisenhower visade. Han var trogen Roosevelts givna ord.

Vid den här tidpunkten var emellertid Truman president, och Stalin hyste ingen aktning för Truman. Han ansåg att Truman var värdelös. Och det hade han rätt i. Truman förtjänade ingen

aktning. Det är ett faktum.

I det allra sista skedet av kriget var Stalin orolig för att amerikanerna skulle överskrida den avtalade demarkationslinjen i väster. Han var inte säker på att amerikanerna skulle avstå från de områden som de tidigare hade gått med på att ge oss i Teheran. Amerikanerna kunde ha sagt att den linje som deras trupper hade nått var den nya gräns som skilde ockupationszonerna åt. Men amerikanerna drog tillbaka sina trupper och stationerade dem längs den i Teheran överenskomna linjen. Också detta säger någonting om Eisenhowers anständighet.

Tyskarna var hårt pressade av våra trupper och kunde inte längre göra motstånd. Det naturliga hade varit att de lade ner vapnen och kapitulerade för oss. Emellertid vägrade de att göra detta och drog sig i stället väster ut för att kapitulera för amerikanerna. Återigen vände sig Stalin till Eisenhower och framhöll att de sovjetiska trupperna hade spillt sitt blod för att krossa tyskarna, och nu gav sig de tyskar som de påträffade åt amerikanerna. Stalin framhöll att det inte kunde betraktas som rätt och billigt. Det här skedde vid den österrikiska fronten där Malinovskij ledde vår framryckning. Eisenhower beordrade chefen för den tyska armén att kapitulera för de ryssar som hade besekrat hans armé.

Stalin riktade en gång en liknande begäran till Churchill. Tyskarna flydde undan Rokossovskij och kapitulerade för engelsmännen i ett område som var ockuperat av Montgomery. Stalin bad att engelsmännen inte skulle ta fångar utan i stället uppmana tyskarna att kapitulera för våra trupper. ”Men det brydde de sig inte alls om!” sade Stalin bittert. ”Montgomery tog dem alla, och han tog deras vapen. Det blev med andra ord Montgomery som fick njuta frukterna av vår seger över tyskarna!”

General Eisenhower och fältmarskalk Montgomery var representanter för samma klass, bourgeoisien. Men ändå fattade de helt olika beslut i samma fråga. De tolkade helt olika principerna om vapenbrödraskap, överenskommelser och heder. Alltid när jag på senare år hade att göra med Eisenhower, kom jag ihåg hans handlingssätt under kriget. Man kunde aldrig beskylla Stalin för att sympatisera med någon utan orsak, framför allt inte om det var fråga om en klassfiende. I klassfrågor var han principfast och oförsonlig. Det var en av hans bästa egenskaper, och för den åtnjöt han stor aktning.⁴²

Stalin inbjöd Eisenhower till vår segerparad och gav uttryck för sin erkänsla av Eisenhowers förtjänster genom att dekorera honom med vår högsta orden, Segerorden. Det är visserligen sant att samma orden gavs åt fältmarskalk Montgomery, men i det fallet var det bara ett formellt uppfyllande av våra plikter som allierade, eftersom engelsmännen också gav sina ordnar åt våra militära ledare. Det var ingenting annat än reciprocitet.

Vilka var mina intryck av de åsikter som Stalin framförde om förbindelserna de allierade emellan under kriget, och framför allt om Roosevelt och Churchill? Att döma av vad Stalin sade, tror jag att han hade en gynnsammare uppfattning om Roosevelt än om Churchill, därför att Roosevelt tycktes ha rätt så stor förståelse för våra problem. Roosevelt och Stalin hade en sak gemensam, nämligen sin antipati för monarkin och dess institutioner. En gång skildrade Stalin för mig följande episod. Under mötet i Teheran höjde Roosevelt sitt glas och föreslog en skål för Sovjetunionens president. ”Mr Kalinin.” Alla drack, och några ögonblick senare höjde Churchill sitt glas och föreslog en skål för kungen av Storbritannien. Roosevelt sade att han inte ville dricka den skålen. Churchill ilsknade till men Roosevelt gav inte med sig. ”Nej”, sade han, ”jag gör det inte. Jag kan inte dricka en skål för en engelsk kung. Jag kan

⁴² Det faller sig inte svårt att tro att Stalin var förvånad över den återhållsamhet som Eisenhower och andra visade när det gällde att hejda de allierades framträngande i Tyskland. Och förvisso var han rasande på Montgomery för att denne tog till fånga stora skaror av tyskar som flydde undan den sovjetiska framryckningen. Han hade naturligtvis rätt när han anförtrodde Chrusjtjov att han kom bättre överens med Roosevelt än med Churchill. Roosevelt hyste den allra största misstänksamhet mot den brittiska imperialismen och var övertygad om att han kunde komma till personligt samförstånd med Stalin

aldrig glömma min fars ord.” Stalin förklarade att när Roosevelts far flyttade till Amerika från England eller Irland, sade han på båten till den unge Roosevelt: ”Kungen är vår fiende.” Roosevelt hade aldrig glömt sin fars förakt för kungen av England. Trots alla etikettens krav, höjde Roosevelt inte sitt glas.⁴³

Under de meningsmotsättningar som förekom vid de arbetsfyllda sessionerna i Teheran, fann Stalin att Roosevelt ofta stod på hans sida mot Churchill. Sålunda reserverade Stalin definitivt sina personliga sympatier för Roosevelt, även om han fortfarande hade stor aktning för Churchill. Churchill var inte bara en stor engelsk statsman, han innehade en av de viktigaste ställningarna i ledningen av världspolitiken. Vid tiden för det allierade misslyckandet i Ardennerna, ett bakslag som hotade deras invasionsarméer, bad Churchill Stalin dra den tyska arméns styrkor mot våra trupper. Detta innebar att vi måste inleda en offensiv som inte var en del av våra planer just för ögonblicket, och som egentligen skulle ha börjat långt senare, men den visade sig vara mycket fördelaktig för oss. Stalin gjorde klokt i att ge bevis på sin goda vilja gentemot en allierad när denne befann sig i nöd.

Churchill spelade förvisso en viktig roll under kriget. Han förstod det hot som hängde över England, och det var därför han gjorde vad han kunde för att egga upp tyskarna mot Sovjetunionen — för att Sovjetunionen skulle bli indraget i krig mot Tyskland. När Hitler anföll oss förklarade Churchill genast att England fann det nödvändigt att sluta ett fördrag enligt vilket de förenade sina krafter med oss mot Tyskland. Också här handlade Stalin rätt. Han accepterade Churchills förslag och undertecknade fördraget. Efter en tid inträdde också Förenta staterna i kriget och en koalition mellan de tre stora bildades.

Det är svårt att avgöra vilka de allierades avsikter var när kriget började lida mot sitt slut. Jag vill inte utesluta möjligheten att de ville lägga en ännu tyngre börda på Sovjetunionens axlar och låta oss blöda ännu mera. Eller kanske det faktiskt var så som de förklarade, att de inte var tillräckligt förberedda för en landstigning. Deras krigsmaterielproduktion var inte tillräckligt utvecklad. De behövde mer tid, och så vidare. Båda förklaringarna var förmodligen riktiga, men jag tror att de framför allt var dikterade av deras strävan att låta oss blöda så länge att de kunde komma in i krigets allra sista skede och bestämma över världens öden. De ville dra fördel av krigets lyckliga utgång och tvinga sin vilja, inte bara på sin fiende, Tyskland, utan också på sin allierade, Sovjetunionen. Jag kan mycket väl föreställa mig att denna strävan spelade en betydande roll i deras tänkande.

Om man betraktar problemet från klassynpunkt, låg det i de allierades intresse att stöda sig på Sovjetunionen som allierad, trots att vårt land grundade sig på socialistiska principer. Vi måste förena våra krafter mot en gemensam fiende. Ingen av oss kunde ensam ha vunnit kriget. Men medan vi utvecklade våra kollektiva ansträngningar mot denna gemensamma fiende, förblev vi alla i våra tidigare klasspositioner. De västallierade var förvisso inte intresserade av att stärka oss. Från sina respektive klasspositioner visste både England och Förenta staterna att de i en viss utsträckning måste hjälpa oss, men de ville fortfarande att Sovjetunionen skulle vara betydligt svagare efter kriget så att de kunde diktera sin vilja för oss.

För vår del förstod vi att det var av betydelse för oss att vara betydligt starkare än förut när kriget tog slut, för att vi skulle kunna uttala oss med större tyngd när det gällde att reglera de internationella frågorna. Om vi hade lyckats, skulle inte Tysklandsfrågan ha fått den lösning som den fick i Potsdam. Potsdambeslutet var en kompromiss som grundade sig på maktför-

⁴³ Det skulle vara intressant att veta om Stalin verkligen har berättat denna historia om Roosevelts vägran att tömma en skål för kungen av England. Om han faktiskt trodde att president Roosevelts far hade emigrerat till USA från Irland eller England, måste han ha varit synnerligen illa underrättad. Det verkar troligast att Chrusjtjov sammanblandar en av Stalins anekdoter om det kyliga förhållandet mellan Roosevelt och Churchill i Teheran med oklara minnen av president Kennedys irländska härstamning.

delningen mellan de allierade vid slutet av kriget. Ensidigheten i denna överenskommelse visade sig speciellt tydligt i de klausuler som gällde Berlin och Wien. Dessa städer var belägna i det område som ockuperades av sovjetiska trupper, och man skulle följaktligen ha tyckt att de borde ingå som delar i våra ockupationszoner. Men de allierade ville inte ge dem åt oss. Både Berlin och Wien delades i fyra sektorer. Vi fick en sektor och de västallierade — Storbritannien, Förenta staterna och Frankrike — de andra tre. Detta säger något om maktfördelningen efter kriget.

När vi inledde vår framryckning väster ut och närmade oss Tysklands gräns, var de allierade helt enkelt tvungna att öka takten och inleda sin landstigning. De fruktade att vi skulle hinna tränga fram betydligt längre än till de gränser som hade fastställts i Jalta.

Inte desto mindre måste vi ändå ge de allierade vårt erkännande för deras bidrag till den gemensamma saken att beseгра Hitlertyskland. För att vi inte skall hänge oss åt överdriven självbelåtenhet, måste Sovjetunionens folk och parti få upplysningar om de allierades bidrag till den gemensamma saken och till själva Sovjetunionen. Om det förgångna inte analyseras objektivt, kommer uppbyggandet av framtiden att grunda sig på illusioner och primitiv patriotism i stället för på beprövade fakta. Tyvärr har våra historiska verk om andra världskriget skapat en illusion. De är skrivna med utgångspunkt från en falsk stolthet och präglas av fruktan för att berätta sanningen om de allierades bidrag — och detta för att Stalin själv hade en felaktig och orealistisk inställning. Han kände till sanningen men han medgav den för sig själv endast när han satt på toaletten. Han betraktade den som så neslig och förödmjukande att vårt land inte kunde medge den offentligen.

Men det behöver aldrig vara förödmjukande att erkänna sanningen. Det behöver inte förringa våra egna förtjänster att erkänna våra medkrigförandes förtjänster om kriget. Tvärtom, ett objektivt uttalande skulle ha gett oss ännu större anseende i världens ögon och det skulle inte på minsta sätt ha förringat vår värdighet och betydelsen av våra segrar. Men i det här fallet var det fullständigt otänkbart för Stalin att hålla sig till sanningen. Han försökte dölja våra svagheter. Han föreställde sig att detta skulle göra oss starkare än våra fiender och att man skulle frukta oss mera. Det var naturligtvis dumt. Han borde ha vetat att man inte kan föra fienden bakom ljuset. Fienden kan alltid se med sina egna ögon och göra sina egna analyser. Det är också möjligt att Stalin fruktade att sanningsenlighet beträffande historien skulle studsas tillbaka på honom personligen. Det är en annan sak. Men jag anser fortfarande att vi öppet borde ha medgivit vad som hände utan att försöka dölja sanningen. Vi skulle ha tjänat vårt land och vår sak genom att inte försöka dölja våra misstag, genom att avslöja dem för allt folket, hur smärtsamt det än hade varit. Folkets stora massa skulle ha förstått oss och gett oss sitt stöd. Om nödvändigt skulle de ha förlåtit de begångna misstagen. När jag avslöjade misskötseln av kriget, kunde människorna säga: ”Här står Chrusjtjov och kritiserar Stalin, men han använder sig av Stalin bara som illustrationsmaterial i en konstruktiv analys.” Och det är fullkomligt sant. Jag tror att det aldrig kan bli för sent för den nya generation som snart kommer att träda i stället för vårt lands nuvarande ledarskap att kasta objektivt ljus över krigets första fas. Vi måste studera det förgångna för att inte i vår tid tillåta de misstag som tilläts tidigare. Vi måste förhindra dem både nu och i framtiden.⁴⁴

Att erkänna den materiella hjälp som vi i det förgångna fick av våra motståndare av i dag har ingen inverkan på det rådande läget. Vi borde inte skryta med att vi helt på egen hand besegrade tyskarna och att de allierade ingrep först när tiden var inne att utdela dödsstöten. Det är därför som jag vill ge min egen syn på de allierades bidrag, och jag hoppas att min uppfattning kommer att bekräftas av de historiker som objektivt undersöker förhållandena och

⁴⁴ De sovjetiska stridsvagnarna var de bästa i världen, men ända till Stalingrad hade sovjetarmén praktiskt taget inga mekaniserade transportmedel. Det var med amerikanska och brittiska lastbilar som den fick möjlighet att rycka fram snabbt, genomföra inringningen av de tyska styrkorna vid Stalingrad och snabbt svepa över stäppen för att skingra de tyska pansarförbanden vid Kursk — och fortsätta till Berlin och till Wien.

utvecklingen mellan 1941 och 1945. Engelsmännen hjälpte oss ständaktigt och med stora risker för sig själva. De skickade stora konvojer med värdefull materiel till Murmansk och led stora förluster. Tyska ubåtar lurade överallt längs deras väg. Tyskland hade invaderat Norge och stod inte långt från Murmansk.

Som Mikojan framhöll efter sin resa till Förenta staterna, fick vi krigsmateriel, fartyg och förnödenheter av många olika slag av amerikanerna, vilket allt var oss till stor hjälp att vinna kriget. Efter Stalins död hade man det intrycket att hela vårt artilleri drogs av eller var monterat på amerikanska motorfordon. Jag minns att jag gjorde följande förslag: ”Låt oss överlämna alla de motorfordon, traktorer och motoriserade lavetter som vi producerar åt militärerna, så att alla dragtraktorerna på våra parader är tillverkade i Sovjetunionen.” Nästan hela artilleriet i DDR [Östtyskland] drogs av amerikanska Studebakertraktorer. ”Det här går helt enkelt inte”, sade jag. ”Det är vanhedrande. Tänk bara hur många år som redan har förflutit sedan kriget, och vi kör fortfarande omkring med amerikansk utrustning!” Med detta vill jag bara visa hur många av våra bilar och lastbilar vi hade fått av amerikanerna. Försök föreställa er hur vi skulle ha klarat framryckningen från Stalingrad till Berlin utan dem! Våra förluster skulle ha blivit enorma därför att vi inte hade haft den behövliga manöverförmågan.

Dessutom fick vi stål och aluminium, av vilka råvaror vi tillverkade kanoner, flygplan och så vidare. Vår egen industri var illa åtgången och hade delvis blivit kvar på det av fienden ockuperade området. Vi fick också stora kvantiteter livsmedel. Jag kan inte ge några siffror, eftersom de aldrig har offentliggjorts. De är alla undanstuvade i Mikojans minne. Det cirkulerade många skämt i armén, några av dem rätt mustiga, om amerikansk ”Spam”, ett slags skinkaladåb, men hur som helst smakade den bra. Utan Spam skulle vi inte ha kunnat förpläga vår armé. Vi hade förlorat våra bördigaste områden — Ukraina och norra Kaukasus.

Jag upprepar det, de allierade gav oss sin hjälp, inte av medlidande med vårt folk och inte heller av aktning för vårt politiska system, inte för att de hoppades på seger för socialismen och triumf för marxismen-leninismen. De allierade hjälpte oss till följd av en förnuftig bedömning av läget. De stod i en situation som gällde liv och död för dem själva. De hjälpte oss för att sovjetarmén inte skulle krossas av Hitlertysklands slag och för att vi, utrustade med moderna vapen, skulle kunna pulverisera fiendens levande kraft och samtidigt försvaga oss själva. De ville vänta för att aktivt ingripa i kriget mot Tyskland i ett ögonblick då Sovjetunionen redan hade uttömt sina krafter och inte längre förmådde inta en avgörande ställning när det gällde att lösa världsproblemen.

Lästips

Fler utdrag ur *Chrusjtjov minns*:

[Skräckväldet](#) (kap. 3) – om kollektiviseringarna och ”den stora terrorn”

[Förspel till kriget](#) (kap 5) – bl a om Finska vinterkriget 1939-40

[Hungersnöd i Ukraina](#) (kap 7)

[Stalins sista år](#) (kap 8)

[Arvet efter Stalin](#) (kap 9)

[Koreakriget](#) (kap 11) – ingår här i artikelsamling

[Ungern-upproret enligt Chrusjtjov](#) (kap 15)

[Mao Tse-tung och schismen](#) (kap 18)

Molotov-Ribbentrop-pakten:

[Winston Churchill om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess förspel](#)

J-J Marie: [Samarbetet Stalin-Hitler. Om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess följder](#)

Katynmassakern:

[Om Katyn-massakern](#) (artikelsamling)

Andra texter:

[Kommunisterna och Andra världskriget 1939-40](#) (artiklar ur SKP:s dagstidning *Ny Dag*)

Pierre Broué: [Kommunistiska Internationalen och Andra världskriget](#) och [Dödsbudet. Upplösningen av Komintern](#)

Ernest Mandel: [Andra världskriget, vad det *egentligen* handlade om](#)

W L Shirer: [Sovjetunionen, Tyskland och Andra världskrigets inledning](#) och [Barbarossa: Rysslands tur](#)

Leopold Trepper: [Röda Kapellet](#) (om den viktiga anti-nazistiska spionage- och motståndsorganisationen i Tyskland)